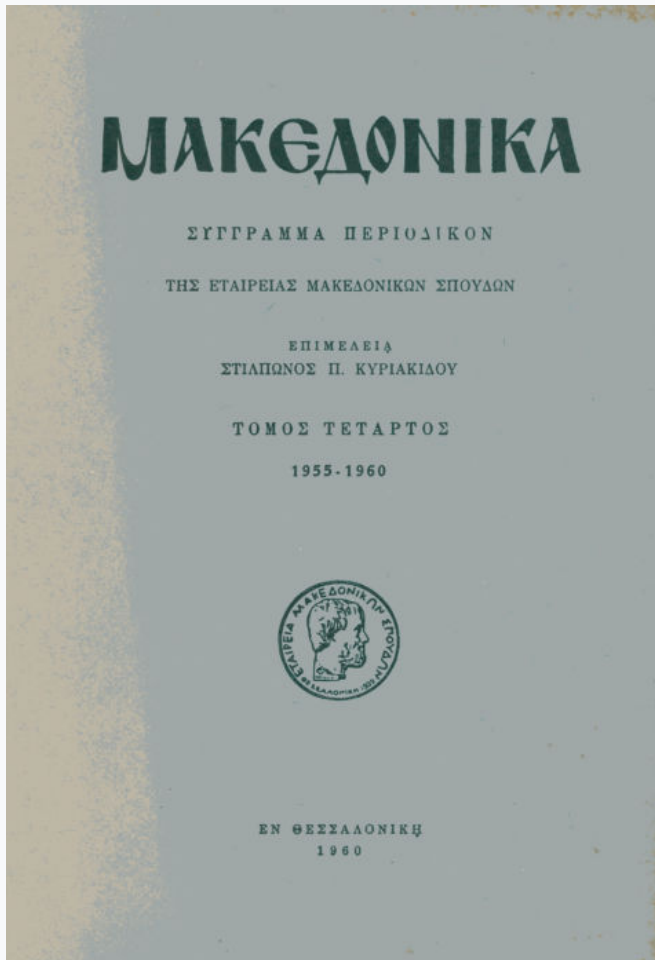

Μακεδονικά

Τόμ. 4, Αρ. 1 (1960)

Ο εθνομάρτυς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης
Ιωσήφ Δαλιβέρης ο από Δράμας

Τάσος Αθ. Γριτσόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.683](https://doi.org/10.12681/makedonika.683)

Copyright © 2014, Τάσος Αθ. Γριτσόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γριτσόπουλος Τ. Α. (1960). Ο εθνομάρτυς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ιωσήφ Δαλιβέρης ο από Δράμας. *Μακεδονικά*, 4(1), 470-494. <https://doi.org/10.12681/makedonika.683>

λόγου ἄξιον, πεπαιδευμένον καὶ φιλόμουσον κληρικόν.¹ Τοῦς τίτλους τούτους ὁ Ἰωσήφ δικαίωνει ἀπολύτως καὶ μόνον ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐνδείξεων, ποὺ εἶναι ἀρκούντως πειστικά. Ἔτι μᾶλλον ὁμοῦς ὁ Ἰωσήφ ὡς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1810 - 1821) γνωστός εἶναι ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, διότι ὁμοῦ μετὰ τῶν πρώτων θυμάτων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος περιβάλλεται τὸν φωτιστέφανον τοῦ μάρτυρος πατριώτου. Ἀφοῦ ἐφυλακίσθη εὐθὺς ὡς ἤρχισε τὸ κίνημα, τελικῶς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὡς ποιμὴν καλὸς ἔβηκεν ὑπὲρ τῶν λογικῶν προβάτων. Διὰ τὰ στερεωθῆ τὸ ἀπελευθερωτικὸν κίνημα, ἐσύρθη πρὸς τὴν ἀγχόνην καὶ ἐπότισε μὲ τὸ αἷμά του τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας. Δυστυχῶς ἐλλείπουν αἱ πηγαὶ διὰ μίαν διεξοδικὴν βιογραφίαν τοῦ αἰδιόμου ἀνδρός. Αἱ συλλεγεῖσαι σποραδικαὶ εἰδήσεις ἀδρομερῶς συνθέτουν ἀπλήν σκιαγράφειν αὐτοῦ, ἴσον ὡς μητροπολίτου Δράμας, ὅσον καὶ Θεσσαλονίκης μετὰ ταῦτα. Ἄτυχῶς οὔτε καὶ ἐκ τῶν γραπτῶν πηγῶν τῆς πατρίδος του προσφέρεται ἀξιόλογόν τι, διὰ τὰ ζεφυρηθοῦν τὰ τῆς καταγωγῆς του, τῆς παιδεύσεως καὶ παιδικῆς ἐν γένει ἡλικίας. Ἔτσι τίποτε σχεδὸν δὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς προτέρας ζωῆς τοῦ μάρτυρος μέχρι τῆς ἐκλογῆς του ὡς μητροπολίτου Δράμας, ἦτοι τοῦ 1787 ἢ ἴσως καὶ τοῦ 1780.

Ἄν μὴ πᾶσα ἡ μόρφωσις τοῦ Ἰωσήφ, πάντως, τὰ πρώτα γράμματα αὐτοῦ προέρχονται ἀπὸ τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του, γνωστοῦ ὄντος ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Δημητσάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς σχολεῖον ἀνεπίσημον ἐλειτούργει εἰς τὴν μονὴν τοῦ Φιλοσόφου μέχρι τοῦ 1764, ὁπόθεν ἐξῆλθεν ἡ πλειὰς ἐκείνη τῶν ἱερωμένων ἀνδρῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλουν καὶ ἡ Δημητσάνα καὶ ἡ μονὴ τῆς τὴν φήμην, ὅτι προσέφερον εἰς τὸ ἔθνος πνευματικούς ἡγέτας κατὰ τοὺς δούλους αἰῶνας.² Ὑπολογίζοντες λοιπὸν ὡς τριακονταπενταετὴ τοῦλάχιστον τὸν χρόνον τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἰωσήφ ἐν συνόλῳ μέχρι τοῦ 1821, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὗτος ὑπῆρξε σύγχρονος, ὁμιλιεῖ ἢ ἴσως καὶ ὀλίγον νεώτερος τοῦ συμπολίτου του καὶ συναθλητοῦ του πατριάρχου Γρηγορίου Ε', ποὺ ἀσφαλῶς ἐγεννήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, μητροπολίτης δὲ Σμύρνης ἐγένετο τὸ ἔτος 1785.³ Ἴσως οἱ δύο οὗτοι ὑπῆρξαν ἐκ τῶν πρώτων μαθητῶν τῆς Σχολῆς Δημητσάνης. Ἄγνωστον ἐπίσης παραμένει τίς κατήυθνε τὰ πρώτα βήβητα τοῦ Ἰωσήφ καὶ εἰς ποίους τό-

ἔργα του Δ α λ ι β ῆ ρ η. Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο δὲν συνητήσαμεν εἰς τὰς ἐρεῦνας ἡμῶν.

¹ Μ. Ι. Γεωργίου, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες, σελ. 152.

² Τάσσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς Δημητσάνης, ἐν Ἀθήναις 1954, σελ. 5 - 6, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Πρὸ πάντων βλ. Τάκη Χ. Κανδηλώρου, Γρηγόριος Ε', ἐκδ. β', ἐν Ἀθήναις 1921, σελ. 1 κέξ., 10 κέξ.

πους υπηρέτησε μέχρι τῆς ἐκλογῆς του ὡς μητροπολίτη Δράμας. Ὁπωσδήποτε βέβαιον φαίνεται ὅτι ἐκ νεανικῆς ἡλικίας προέκοπτεν οὗτος καὶ ὅτι ἠτύχησε ἀνὰ συμπληρώσῃ τὰς σπουδὰς του εἰς ἀκμάζουσάν τινα σχολὴν ἢ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐκ Δημητσάνης. Τόποι ποὺ συνεκέντρωναν τότε νέους φιλομαεῖς ἦσαν πολλοί. Δημητσανιτοπαῖδες ὁμῶς συχνὰ μετέβαινον εἰς Σμύρνην. Τὸν δρόμον διὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἰς τοὺς ἐκ τῆς κεντρικῆς καὶ μεσημβρινῆς Πελοποννήσου κυρίως εἶχον ἀνοίξει αἱ περιπέτειαί καὶ δοκιμασίαι τῶν Πελοποννησίων μετὰ τὰ Ὀρλωφικά. Ἐκεῖ μεταβάς ἀρχικῶς ἐσταδιοδρόμησε μετ' οὐ πολὺ καὶ ὁ νεαρὸς Γρηγόριος.¹ Καὶ οἱ ἰδρυταὶ τῆς Σχολῆς Δημητσάνης πρὸ αὐτοῦ ἐκεῖ εἶχον εὖρει τύχην.² Ὁ ἕτερος μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀγάπιος, πιθανότατα συνεδέετο μετὰ τοῦ Ἰωσήφ ἐκ νεανικῆς ἡλικίας, ὡς πρεσβύτερος δ' αὐτοῦ καὶ ἐμπειρότερος, πολὺ πιθανὸν εἶναι καὶ νὰ συνέτρεξε τὸν Ἰωσήφ εἰς τοὺς ἐν τῇ ξένη προσανατολισμούς του. Ἰσῶς λοιπὸν εἰς Σμύρνην κατέφυγεν ὁ Ἰωσήφ καὶ ἐκεῖ προώδευσε, κατευθυνόμενος ἐνδεχομένως καὶ ὑπὸ τινος ἰσχυροῦ ἀρχιερέως. Οὐδόλως ὁμοῦ ἀπίθανον νὰ μετέβῃ καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὑπῆρχον πλούσιοι ἔμποροι Δημητσανῖται, ἢ καὶ εἰς Ἅγιον Ὅρος, ὅπου πάλιν γνωρίζομεν ἐγκατεστημένους συγχρόνους του Δημητσανίτας, ὡς εἶναι ὁ λόγιος μοναχὸς Ὀνούφριος Κουντουρόπουλος κ.ἄ. Ἐῖς τι τῶν παιδευτικῶν λοιπὸν τούτων κέντρων ὄφειλεν ὁ Ἰωσήφ τὴν μόρφωσίν του, ποὺ ἀπετέλει μίαν τῶν πολλῶν ἀρετῶν του.

Ἐκεῖνο ποὺ ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ εἶναι ὅτι τύχη ἀγαθὴ ὤθησε τὸν Ἰωσήφ πρὸς τὴν Δράμαν, μετὰ τῆς ὁποίας ἐκ χρόνων παλαιῶν συνεδέετο ἡ γενέτειρα αὐτοῦ Δημητσάνα δι' ἄλλων ἐξόχων τέκνων αὐτῆς. Οὕτως εἰς τὴν παρὰ τὴν Δράμαν ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὄρους κειμένην μονὴν τῆς Εἰκοσιφοινίσσης καταφυγὼν δεύτερος κτίτωρ αὐτῆς ἀνεδείχθη ὁ θαυμασθεὶς οὐκουμηνικὸς πατριάρχης Διονύσιος Α' πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΕ' αἰῶνος.³ Ἐκ Δημητσάνης προήρχετο ὁ γνωστὸς μητροπολίτης Δράμας Ἀθανάσιος (1593 - 1608), ὅστις καὶ ἐτάραξε τὴν αὐτὴν μονὴν τῆς

¹ Διδακτικὴ διὰ τὸ θέμα εἶναι ἡ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 Αὐγ. 1776 ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου, ἀρχιδιακόνου τότε παρὰ τῇ μητροπολίτῃ Σμύρνης Προκοπίῃ, πρὸς τὸν ἐν Τεργέστῃ ἐξόριστον π. Μεθώνης Ἀνθιμὸν Καράκαλλον. Βλ. Τάσου Ἀθ. Γριτσopoύλου, Ἀνθιμὸς Καράκαλλος, ἐπίσκοπος Μεθώνης, ὁ ἐκ Δημητσάνης, καὶ ἡ σφραγισμένη ἀλληλογραφία αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις 1953, σελ. 9 - 10, 23 - 24 (ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας», τόμ. ΚΔ').

² Ε. Καστόρχη, ἐνθ' ἀνωκ., σελ. 8 - 9. Εἰς Σμύρνην ἐπίσης κατέφυγεν ἐκ νέου ὁ ἕτερος ἐξ αὐτῶν κατὰ τὴν δευτέραν δοκιμασίαν τῶν Ὀρλωφικῶν.

³ Τάσου Ἀθ. Γριτσopoύλου, Μελέτη περὶ τοῦ βίου καὶ ἀκολουθία τοῦ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως οὐκουμηνικοῦ Πατριάρχου Διονυσίου Α' τοῦ ἐκ Δημητσάνης (1466 - 1472, 1488 - 1490), μετὰ συμβολῆς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Φιλιππουπόλεως κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, Ἀθήναι 1955, σελ. 30 κέξ., 36 κέξ.

Εἰκοσιφοίνισσης.¹ Πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην μονὴν ὡσαύτως συνδέεται καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀθανασίου μητροπολίτης Σερρών Θεοφάνης, ὁ εἶτα Παλαιῶν Πατρῶν.² Ὁ δὲ πρωτεξάδελφός των Νεόφυτος διεδέχθη τὸν Ἀθανάσιον εἰς τὴν μητρόπολιν Δράμας (1611 - 1618), μεθ' ὃ ἐγένετο μητροπολίτης Νικομηδείας, ἀλλὰ καὶ τὴν Εἰκοσιφοίνισσαν δὲν ἐλησμόνησε.³ Εἰς Δράμαν ἕξ ἄλλου κατέφυγε καὶ Γρηγόριος ὁ Ε΄ μετὰ τὴν πρώτην του πατριαρχίαν (1798) καὶ ἐκεῖθεν εἰς Εἰκοσιφοίνισσαν⁴ πιθανότατα ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι τὴν ἐπαρχίαν ἐποίμαιναν ὁ συμπολίτης τοῦ Ἰωσήφ ἦδη πρὸ τοῦ ἔτους τούτου.

Ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς Δράμαν ἡ σκέψις τοῦ Ἰωσήφ εὐλαβῶς ἐστράφη πρὸς τοὺς προκατόχους του μητροπολίτας, τῶν ὁποίων ἠθέλησε νὰ παραδώσῃ τὰ ὀνόματα εἰς μνήμην τῶν μεταγενεστέρων. Οὕτω κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους 1800 ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου χειρογράφου λειτουργίας, γεγραμμένης μετὰ φιλοκαλίας ὑπὸ Λαυρεντίου ἱερομονάχου τῦ ἔτος 1736, ἰδιοχείρως ἐσημείωσεν ὁ Ἰωσήφ ταῦτα :⁵

Ἐν ἔτει αω' [=1800], μηνὶ Μαρτίῳ, ἐρευνήσας κατέγραψα τὰ ἀοίδιμα ὀνόματα τῶν πρὸ ἡμῶν ἀρχιερατευσάντων ἐν τῇ μητροπόλει ταύτῃ Δράμας, ἵνα προχείρως εὐρίσκοντες οἱ μεθ' ἡμῶς ἀρχιερατευσόντες ἀδελφοί, εἰ βούλονται μνημονεύσωσιν ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς, ὅπως ἀξιοθῶμεν τῶν ἴσων παρὰ τῶν μεταγενεστέρων. Ἐν ᾧ γὰρ μέτρον μετρήσομεν ἀντιμετρηθήσεται ἡμῖν, κατὰ τὸν τοῦ κοινοῦ Δεσπότου καὶ Σωτήρος λόγον ἐν Εὐαγγέλοις.⁶

¹ Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Ὁ Στασιὸς τῆς Ἀκοβας, ἐνθ' ἀν. σελ. 139 κξ., 149.

² Α ὕ τ. σελ. 149.

³ Α ὕ τ. σελ. 142 - 143, 150.

⁴ Α ὕ τ. σελ. 150, ἐνθα ὑποσ. 2 καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Γενικῶς τόπος ἐξορίας Γρηγορίου τοῦ Ε΄ θεωρεῖται τὸ Ἅγιον Ὄρος. Βλ. Τ. Κανδελῶρου, Γρηγόριος Ε΄, σελ. 15. Ἀσφαλῶς ὁμοῦς ὁ πατριάρχης μετεκινήθη μέχρι τοῦ ἔτους 1806, ὅτε ἐκλήθη τὸ δεύτερον εἰς τὸν οἰκουμηνικὸν θρόνον. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐκ Δράμας ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 Ἰουνίου 1799 ὑπάρχει γράμμα ἰδιοχείρου τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν μέγαν δραγομάνον τῆς Πόρτας Κωνστ. Ἄλ. Ὑψηλάντην, ἀναφερόμενον εἰς τὸν οἰκτρῶς θανατωθέντα Κωνστ. Χατζερῆν, ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας. Βλ. Μητροπολίτου Ἡλίου τόλως καὶ Θερίων Γενναδίου, Μία ἄγνωστος περιπέτεια τοῦ ἔθνομάρτυρος Γρηγορίου Ε΄, «Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. ΙΘ' (1949), σελ. 233 - 234, 231. Φανερόν γίνεται ὅτι ὁ ἐκπεσὼν πατριάρχης εὔρε πλησίον οἰκείου ἀρχιερέως ἠθικῆν συνδρομὴν καὶ ἀνακούφισιν ἐκ τῆς δοκιμασίας.

⁵ Γ. Ααμπάκη, Ἐκθεσις περὶ τῶν τοῦ Μουσείου καὶ περιγηγῆσις τοῦ ἔτους 1903, Δράμα, «Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας», τευχ. Ε' (1905), σελ. 85 - 86. Ε. Στρατή, Ἡ Δράμα καὶ ἡ Δράβησος, Σέρραι 1924, σελ. 37, 41.

⁶ Ματθ. Ζ' 1 - 2. Πρβλ. Μαρκ. Δ' 24. Λουκ. Γ' 38.

Κτήτωρ τῆς ἤδη σωζομένης ἱερᾶς ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἢ πλησίον ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ ἀρχιερέως οἰκία ἢ Μητρόπολις, ἐπάρχει ὁ μακάριος Φώτιος, μητροπολίτης Φιλίππων χρηματίσας, ὡς φαίνεται ὀπισθεν τῆς αὐτῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας τὸ αἰόδιμον αὐτοῦ ὄνομα γεγραμμένον μετὰ κεράμων ἢ τοῦβλων, ὅπερ μνημονεύσθαι διὰ παντός δίκαιον, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μόνη ἐκκλησία τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, τῶν εὐρισκομένων ἤδη ὀλίγων πολλῶν ἐν Δράμα.

Μεταξὺ πολλοῦ διαστήματος δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὑρωμεν τὰ ὀνόματα τῶν κατὰ διαδοχὴν ἀρχιερατευσάντων, εἰ μὴ ἕκ τινων σκευῶν, ἅτινα ἀφιερωθέντα παρ' αὐτῶν εἶτε τῇ ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ εἶτε τῇ μητροπόλει ἔφερον τὰ ὀνόματα αὐτῶν γεγραμμένα, ἅτινά εἰσι ὡς ἐφεξῆς ἐσημειώθησαν.

Ἐπεὶ ἀναπαύσεως

Φωτίου, Ἀντωνίου, Σάββα, Παρθενίου, Ἰακώβου, Καλλινίκου, Γρηγορίου, Γερασίμου, Ἰωσήφ, Χρυσάνθου, Παρθενίου.

Τῶν ἀρχιερέων

Ζῶντες. Παρθένιος μετετέθη εἰς Μέθυμναν, Νικόδημος μετετέθη εἰς Προῦσαν, Διονύσιος μετετέθη εἰς Βέροιαν, Γερμανὸς ὁ ἀπὸ Βιδύνης μετετέθη Δέκων.

Νέφντος μετετέθη εἰς Δέκων, Ἀθανάσιος ἀπεβίωσεν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ, Μελέτιος εἰς τοὺς Δυτικούς καταφυγῶν, τοῦλίκλην Ἀπόδραμος, Ἀγαθάγγελος μετετέθη εἰς Ἐφεσον, Ἰωαννίκιος ὁ ἀπὸ Ἀγκύρας ἀπεβίωσεν ἐνταῦθα. Γερμανὸς ἀπεβίωσεν ἐνταῦθα, Φιλόθεος μετετέθη εἰς Ἰμβρον, Χρυσόστομος, ὁ νῦν ταπεινὸς μητροπολίτης 1902.¹

Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας σελίδος τοῦ ἐξωφύλλου :

Ἐπιγραφή ἦν εὔρον γεγραμμένην ἐν μαρμάρῳ τῷ κάτωθεν τῆς σκάλας, ὃ δὲ μάρμαρον φαίνεται νὰ ἦτον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, λίαν παλαιά, ἔχει δὲ οὕτως διὰ στίχων ἰάμβων.

Αὕτη χάρις πέφνκε Κουροπαλίτη

Ἀλεξίου τε φημί τοῦ Μανιάκη,

φέρει καὶ τῆς σῆς διὰ γραφῆς τὸν τύπον

Παναγία δέσποινα εἰς σ(ωτη)ρίαν

ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ ἐπὶ ἔτους ,ϸχγγ' ἐπὶ τῆς βασιλείας

Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ, ὅπου ξυνάγονται ἔκτοτε μέχρι

τῆς σήμερον ὅπου ἔχομεν ,ζτι' [7310] ἦτοι ἀπὸ Χ(ρι-

στ)οῦ αωγ' [=1803] ἔτη χιζ' [647], ἦτοι ἑξακόσια τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἔτη.²

† ὁ Δράμας Ἰωσήφ.

¹ Ἐπὶ τοῦ Λαμπάκη δὲν σημειοῦται ἂν ἔγραψεν ἢ αὐτὴ χεῖρ, ἀλλὰ προφανὲς εἶναι ὅτι ὁ Χρυσόστομος τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ὑπέρων ἔγραψε τὸ ὄνομά του.

² Ἡ διδομένη διὰ τοῦ ἐπιγράμματος χρονολογία 6653 ἀπὸ θεμελιώσεως κό-

Ἄν καὶ ὁ ἐκδότης τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν σημειωμάτων δὲν κάμνει λόγον περὶ τῶν γραμματικῶν γνώσεων τοῦ συντάκτου αὐτῶν, ὅμως εἰκάζομεν ὅτι αὐταὶ θὰ ἦσαν ἀνάλογοι πρὸς τὴν γλώσσαν αὐτῶν, ἕξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ γράψας διέθετε σοβαρὰν παιδευσιν, ἐρευνητικότητα, εὐσέβειαν καὶ ὀξύνοιαν. Περὶ τῆς παιδείσεως τοῦ Ἰωσήφ μαρτυρεῖ ἐπὶ πλέον τὸ γεγονός, ὅτι ἠγάπα νὰ προμηθεύεται νεοεκδιδόμενα βιβλία, ἐνίων μάλιστα ἐνίσχυε τὴν ἔκδοσιν ὕλικῶς. Οὕτω σημειοῦται εἰς τὸν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν τῆς ἐν ἔτει 1806 ἐν τῷ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τυπογραφείῳ ἐκδοθεῖσης «Ἐπιτομῆς χρονολογικῆς τῆς Γενικῆς Ἱστορίας, ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν μετενεχθεῖσης διάλεκτον, μετὰ πλείστον σημειώσεων ἐπανηθελίσης ὑπὸ τοῦ φιλογενοῦς Λάμπρου Ἀντωνιάδου, τοῦ ἐκ Μοισίας».¹ Ἐξ ἄλλου συνδρομητῆς ὑπέρθε καὶ τῆς ὑπὸ Διονυσίου Πύργου, τοῦ Θεταλοῦ, συγγραφείσης Γεωγραφίας, τὸ πρῶτον Ἐνετήσιον ἐν ἔτει 1818 ἐκδοθεῖσης.²

Ἡ ἀνάγκη ἀναγίγνωσκει ἀπὸ τῆς ἐπιτομῆς τῆς Γενικῆς Ἱστορίας ὅτι ὁ συντάκτης ἀναγίνεται μὲν εἰς τὸν χρόνον τῆς βασιλείας Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ (=1145 ἀπὸ Χριστοῦ), δὲν συμφωνεῖ ὅμως πρὸς τὸ σωτήριον ἔτος 1803, ἀν ὑπολογισθῇ ἡ διδομένη ἀπόστασις τῶν μνημονευομένων 647 ἐτῶν, πὺ χωρίζει τὰς δύο χρονολογίας, ὡς σταθερά. Οὕτε τὸ ἔτος 1803, ὅτ' ἔγραφεν ὁ Ἰωσήφ ἐπὶ τοῦ κώδικος, ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἔτος 7310 κοσμογονίας, ἀλλὰ πρὸς 7311. Θὰ ἀποκατασταθῇ τὸ σφάλμα, ἀν θεωρήσωμεν ὡς δεδομένα ἀπ' ἐνὸς 1803 τὸ ἔτος πὺ ἔγραφεν ὁ Ἰωσήφ τὸ σημεῖωμα καὶ 6653 τὸ ἔτος τῆς ἐπιγραφῆς, ἣ τοῦ ὀρθῶς 1145. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἡ ἀπόστασις εἶναι ἔτη 658 καὶ ὄχι 647. Ὁ Ἰωσήφ ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς κοσμογονίας 6653 ἀφῆρσεν ἔτη 5507 ἀντὶ 5508, ἀφαιρῶν δὲ 6653 - 5507 = 1146 παρέλιπε νὰ υπολογίσῃ εἰς τὴν στήλην τῶν δεκάδων τὸ κρατούμενον καὶ εἶπεν ἀποτελεσμα 1156 ἀντὶ 1146. Ὅτι ἀφῆρει 5507 φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὑπελόγησεν τὸ τρέχον τότε σωτήριον ἔτος 1803 ὡς ἰσοδυναμῶν πρὸς 7310 κοσμογονίας (1803 + 5507) ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ 7311 ἣτοι 5508 + 1803. Πράγματι δὲ κατὰ τὸ ἐσφαλμένον ἀποτελεσμα 1156 ἀντὶ 1146 τῆς ἐπιγραφῆς (ὀρθῶς 1145) ἡ ἀπόστασις μέχρι τοῦ 1803 εἶναι ἔτη 647. Ἄνευ τοῦ σφάλματος ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει χρονολογίαν ὀρθῶς 6653 = 1145. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τοῦ 1803 μεσολαβοῦν ἔτη 658. Τὸ ἔτος 1803 ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἔτος ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου 7311.

Τοῦ βιβλίου κατέχει ἀντίτυπον ἡ Ἐθνικὴ ἡμῶν Βιβλιοθήκη ἐν Ἀθήναις ὑπὸ ἐπίσημα Ἰ σ τ ο ρ. 1423. Ὁ Ἰωσήφ μνημονεύεται εἰς τὸν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν, σελ. 254.

² Τὸν πλήρη τίτλον βλ. ἐν Δ η μ. Σ. Γ κ ί ν η καὶ Β α λ. Γ. Μ ε ξ α, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1939, σελ. 165, ὑπ' ἀριθ. 1027 (Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 11, σχ. 40). Τὴν πληροφορίαν ὀφείλομεν εἰς τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὁποίου θερμῶς εὐχαριστοῦμεν ἀπαξ ἔτι δι' ὅσας εὐγενῶς καὶ προθύμως παρέχει ἡμῖν ἐκάστοτε πληροφορίας ἐκ τοῦ εἰς δελεῖα συνειλεγμένου ὕλικου. Ἄλλ' εἰς τὸ ὑπὸ ἐπίσημα Γ ε ω γ ρ. 4426α ἀντίτυπον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ὅπερ ἄς σημειωθῇ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὅτι κατὰ τὴν ἐν φ. 1 ἔνδειξιν προέρχεται «ἐκ τῶν τοῦ Ταλαινίου Νεοφύτου, τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν», δὲν καταριθμεῖται ὁ Ἰωσήφ μεταξὺ τῶν συνδρομητῶν, τὸ δὲ ἀντίτυπον τεματίζεται ἐν σελ. 328, μεθ' ἣν ἀκολουθοῦν χάρται. Τοῦτ' αὐτῷ

ἔκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Δράμας Ἰωσήφ πρὸς τὸν γνωστὸν λόγιον μοναχὸν καὶ συγγραφέα Νικόδημον τὸν Ἀγιορείτην ὑπὸ ἡμερομηνίαν 5 Μαΐου 1806 ἦλθεν εἰς φῶς μικρά, ἀλλὰ ἄκρως διαφωτιστικῆ περικοπῆ, ἔχουσα ὡς ἑξῆς : «περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Συναξαριστοῦ· καὶ ἔργων τὰ ζητούμενα. Καὶ ὅτι μὲν οὐδεὶς ἀποφεύγει ἀπὸ καλὸν γενωφελὲς ἐπιζόμενον, ὅταν σὺν θεῷ δύναται ὁπωσοῦν νὰ φέρῃ εἰς τέλος, τοῦτο ἄς μὴν ἀμφιβάλλῃ. Καὶ ἀληθῶς ἐγὼ εἶχον ὁμιλήσει περὶ ἐνὸς τοιούτου τῷ διδασκάλῳ κυρ - Χριστοφόρῳ, πλὴν ζητῶ νὰ γίνῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἄριστον τὸ καλόν, ἐπαινετὸν καὶ δεκτὸν θεῷ πρότον καὶ ἀνθρώποις ὠφέλιμον. Ἰσως καὶ σγχορηγηθῆ καὶ ἡμῖν μέρος τῶν πολλῶν μας ἀμπλακημάτων».¹ Ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης καταφαίνεται πόσον βαθειὰν θρησκευτικὴν συνείδησιν, ζῆλον ἐθνικὸν καὶ πόθον εἰλικρινῆ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τὴν πνευματικὴν τοῦ γένους εἶχεν ὁ ἐπιστέλλων καὶ μετὰ γλαφυρότητος γράφων μητροπολίτης. Ἐπίσης ἐκ τῆς ἰδίας περικοπῆς καὶ τῶν ἀμέσως ἐπομένων καταδεικνύεται πόση στοργὴ ἐκρύπτετο εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν πνευματικῶν ἐργατῶν διαθέσεις τοῦ Ἰωσήφ. Ἡ δευτέρα περικοπῆ προέρχεται ἀπὸ ἐπιστολὴν Χριστοφόρου μοναχοῦ τοῦ Προδρομίτου² ὑπὸ ἡμερομηνίαν 5 Μαΐου ἀδήλων ἔτους, 1806 μὲν, ὡς φαίνεται ἀπο-

ἄσκησιν τοῦ τοῦ ἐπιζόμενον, ὅταν σὺν θεῷ δύναται ὁπωσοῦν νὰ φέρῃ εἰς τέλος, τοῦτο ἄς μὴν ἀμφιβάλλῃ. Καὶ ἀληθῶς ἐγὼ εἶχον ὁμιλήσει περὶ ἐνὸς τοιούτου τῷ διδασκάλῳ κυρ - Χριστοφόρῳ, πλὴν ζητῶ νὰ γίνῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἄριστον τὸ καλόν, ἐπαινετὸν καὶ δεκτὸν θεῷ πρότον καὶ ἀνθρώποις ὠφέλιμον. Ἰσως καὶ σγχορηγηθῆ καὶ ἡμῖν μέρος τῶν πολλῶν μας ἀμπλακημάτων».

1. Ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης καταφαίνεται πόσον βαθειὰν θρησκευτικὴν συνείδησιν, ζῆλον ἐθνικὸν καὶ πόθον εἰλικρινῆ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τὴν πνευματικὴν τοῦ γένους εἶχεν ὁ ἐπιστέλλων καὶ μετὰ γλαφυρότητος γράφων μητροπολίτης. Ἐπίσης ἐκ τῆς ἰδίας περικοπῆς καὶ τῶν ἀμέσως ἐπομένων καταδεικνύεται πόση στοργὴ ἐκρύπτετο εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν πνευματικῶν ἐργατῶν διαθέσεις τοῦ Ἰωσήφ. Ἡ δευτέρα περικοπῆ προέρχεται ἀπὸ ἐπιστολὴν Χριστοφόρου μοναχοῦ τοῦ Προδρομίτου² ὑπὸ ἡμερομηνίαν 5 Μαΐου ἀδήλων ἔτους, 1806 μὲν, ὡς φαίνεται ἀπο-

2. Ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης καταφαίνεται πόσον βαθειὰν θρησκευτικὴν συνείδησιν, ζῆλον ἐθνικὸν καὶ πόθον εἰλικρινῆ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τὴν πνευματικὴν τοῦ γένους εἶχεν ὁ ἐπιστέλλων καὶ μετὰ γλαφυρότητος γράφων μητροπολίτης. Ἐπίσης ἐκ τῆς ἰδίας περικοπῆς καὶ τῶν ἀμέσως ἐπομένων καταδεικνύεται πόση στοργὴ ἐκρύπτετο εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν πνευματικῶν ἐργατῶν διαθέσεις τοῦ Ἰωσήφ. Ἡ δευτέρα περικοπῆ προέρχεται ἀπὸ ἐπιστολὴν Χριστοφόρου μοναχοῦ τοῦ Προδρομίτου² ὑπὸ ἡμερομηνίαν 5 Μαΐου ἀδήλων ἔτους, 1806 μὲν, ὡς φαίνεται ἀπο-

κλίνουσα ἢ ἀποψις τοῦ ἐκδότου,¹ μᾶλλον ὅμως βραδύτερον, διότι κατ' αὐτὴν τὴν χρονολογίαν ἐγράφη ἢ ἀπ' εὐθείας τοῦ Ἰωσήφ ἀνωτέρω ἐπιστολῆ καὶ ἐπομένως δὲν συνέτρεχε λόγος ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος ν' ἀσχοληθῆ καὶ ὁ Χριστοφόρος. Γράφων λοιπὸν ὁ τελευταῖος οὗτος πρὸς τὸν Νικόδημον, δίδει δὴγιαὶς περὶ τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ Συναξαριστοῦ καὶ ζητεῖ ἐκ μέρους τοῦ Ἰωσήφ «*διὰ τὰ μὲν κρυπτόν τὸ πρᾶγμα καὶ τὰ μὴ διαδοθῆ παντελῶς ὁ λόγος, ὅτι ἡ πανιερότης του δι' οὐκείων ἀναλωμάτων θέλει τυπώσῃ τὴν βίβλον*». Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Χριστοφόρου ὑπάρχει καὶ ὑστερόγραφον, ἀφορῶν εἰς τὸν Ἰωσήφ, λιαν ἐνδιαφέρον, τοῦτο: «*Χαρακτηριστικὰ προτερήματα... φυσικὰ μὲν εὐφύτα καὶ κρείσσι νοοῦ ἀποχωῶσα, προσθήσω δὲ καὶ κτητὸν τὴν ἱκανὴν παιδεύσει, τὴν τε θύραθεν καὶ μάλιστα τῶν καθ' ἡμᾶς παιδευμάτων' προαιρετικὰ δὲ πραότης, εὐπροσιτότης, εὐηγοῦτα πᾶσι τοῖς ἐπ' ἀγαθῶ συμβουλευέουσιν, ἐγκράτεια καὶ τήρησις, ὡς ἐνὶ ἀκριβῆς, τῶν θείων κανόνων*».²

Καὶ εἶχε μὲν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1805 περατωθῆ ἡ συγγραφή τοῦ Συναξαριστοῦ ὑπὸ τοῦ ὑπερβολικῶς μοχθοῦντος ἐν ταῖς συγγραφαῖς καὶ ταῖς ἀσκητικαῖς κακουχίαις Νικόδημου καὶ εἶχεν εὐρεθῆ ὁ χορηγὸς τῆς ἐκδόσεως, εἶτι δὲ εἶχεν ἐξασφαλισθῆ ἡ εὐλογία τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', παρὰ τοῦ ὁποῖου μάλιστα καὶ παρεκινήθη ὁ Νικόδημος νὰ συγγράψῃ τὸ ἐπίμοχθον ἔργον,³ ἀλλ' ἡ μοῖρα δὲν ἐπεφύλαξεν εἰς τὸν ἀοίδιμον συγγραφέα τὴν

¹ Εἶναι ἀληθῶς ἀπογοητευτικὸν ὅτι ὁ πολυγραφώτατος καὶ ἐρευνητικώτατος Μ. Γεδεὼν ἀγαπᾷ νὰ παραλείπῃ οὐσιώδη τμήματα ἐγγράφων, νὰ παραθέτῃ ἀποσπάσματα σημαντικῶν κειμένων, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς χρονολογίας, ὡς δὴθεν εὐνόητους, νὰ παρασιωπᾷ. Ἐν προκειμένῳ δὲν σημειοῖ πόθεν λαμβάνει τὰς περιουσίας τῶν ἐπιστολῶν, παραλείπει τὸ ἔτος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Χριστοφόρου καὶ προτιμᾷ νὰ ἀνθολογῆ κατὰ βούλησιν, ἀντὶ νὰ ἐκδίδῃ αὐτούσια τόσον σημαντικὰ ἔγγραφα. Οὕτω καὶ ἡ ἔρευνα δυσχεραίνεται καὶ ὁ ἐπιστήμων τλαιπιωρεῖται.

² Μ. Ι. Γ ε δ ε ω ν, Ἐποσημειώματα χρονογράφων, σελ. 168.

³ Γ. Γ. Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ - Γ. Π. Ἀ γ γ ε λ ο π ο ὄ λ ο υ, Τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον προταθλητὴν τοῦ ἱεροῦ τῶν Ἑλλήνων ἀγόνων, τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε', τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1865, σελ. 186 κέξ. ὅπου ἀριθ. 23 ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ 12 Ἰουνίου 1816 πρὸς τοὺς προϊσταμένους τῶν εἰκοσι μοναστηρίων τοῦ Ἀθῶ, ἀπαντῶντος εἰς ἰδικὸν του ραββίσιον περὶ τῆς εἰς τύπον ἐκδόσεως τοῦ Συναξαριστοῦ, χαρακτηρισμένον «ὡς ἀναγκαῖον ὄντος πρὸς ὠφέλειαν τοῦ τοιοῦτου ποηήματος». Ἐνταῦθα προσθέτει ὁ Γρηγόριος «*ὅπερ, δηλ. πόνημα, καὶ παρ' ἡμῶν ἐπεκρῶθη, ὅτι δι' ἡμετέρας συμβουλῆς ἐπονήθη παρ' ἐκείνου, ἐρωτήσαντος ἡμᾶς εἰς ζῶντος*». Ἐν ὑποσημειώσει αὐτόθι, λαμβανομένη παρὰ τοῦ Συναξαριστοῦ, ἡ τὸν πατριάρχου Κυρίλλου Γ' τοῦ Ἀδριανουπόλιτου, μνημονεύοντος τῆς προτέρας τοῦ Γρηγορίου καὶ τῆς οἰκονομικῆς συμβολῆς τοῦ Ἰωσήφ, ὑπὸ ἡμερ. Μαρτίου 1817. Αὐτόθι ὑπ' ἀριθ. 24 ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου, ὡσαύτως ἀπὸ 12 Ἰουνίου 1816, ἀναφέρει ὅτι ὁ Συναξαριστὴς ἐφάνη εἰπαν ὠφέλιμος καὶ σωτήριος, διότι δι' ἀκριβείας μεγάλῃ καὶ παρατηρήσεως καὶ συλλογῆς καὶ παραθέσεως ἐπιτυτίσθη καὶ διεκαθαρίσθη πολλὰ τοῦ προτέρου καὶ ἐλλείποντος καὶ ἐφθαρμένου, ὃν

χαρὰν νὰ ἴδῃ ζῶν ἐκδιδόμενον διὰ τοῦ τύπου τὸ ἔργον, διότι ἡ ἐκτύπωσις αὐτοῦ ἐπραγματοποιήθη μετὰ πάροδον ἐτῶν ἱκανῶν, τὸ 1819, ἀδρῶς διαπανῶντος καὶ πάλιν καὶ συντόνως καὶ προθύμως εἰς μνήμην τοῦ Νικοδήμου προσφέροντος τοῦ Ἰωσήφ, μητροπολίτου Θεσσαλονίκης πλέον.¹ Ἀπὸ πλευρᾶς Δημητσάνης ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Νικοδήμου συναντῶνται τέσσαρα, οὐχὶ τυχαῖα, πρόσωπα ἐκεῖθεν προερχόμενα, πιθανότατα δὲ ἀποτελοῦντα ἀπὸ κοινοῦ μᾶλλον ἢ μεμονωμένως τὸ πνευματικὸν περιβάλλον τοῦ Ναξίου λογίου μοναχοῦ. Εἶναι ταῦτα ὁ πατριάρχης Γρηγόριος, ὁ Δράμας - Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, ὡς εἶδομεν, ὁ γνωστὸς διδάσκαλος καὶ ἰδρυτὴς τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς Ἀγάπιος ἱερομόναχος, ὁ Λεονάρδος, μετὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Νικοδήμος σινεξέβασκε τὸ Πηδάλιον ἐν Λειψία τὸ ἔτος 1800 τὸ πρῶτον,² καὶ ὁ Ὀνούφριος Κοντούρης, ὁ Ἰβηρίτης μοναχός, ὁ τὸν βίον τοῦ Νικοδήμου συνοπτικῶς προτάξας ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ ἐκδοθέντος Ἐνετίησι τὸ 1819 τρίτου μέρους τοῦ Νικοδήμου «Παύλου... αἱ ΙΔ' ἐπιστολαί, ἐρμηνευθεῖσαι μὲν ἑλληνιστὶ ὑπὸ... Θεοφράζατον... μεταφρασθεῖσαι δὲ... παρὰ Νικοδήμου...».³ γνωστὸς δὲ καὶ ἐξ ἄλλων ἀγιορειτι-

καὶ διὰ συμβουλῆς ἡμετέρας ὁ μακαρίτης ἐκεῖνος ἐπεχειρήσθη πρὸ χρόνων. "Ὅθεν καὶ διὰ ζήλου ἀπὸ κοινοῦ ἐράνοντο τοῦ τε πανιερωτάτου ἀγίου Θεσσαλονίκης κυρίου Ἰωσήφ καὶ τῶν ἱερῶν μοναστηρίων καὶ ἱερῶν κοινοβίων καὶ σκήσεων... εἰς τύπον ἐξεδόθη...". Ἄν τὸ «εἰς τύπον ἐξεδόθη» ἔχη κυριολεκτικὸν νόημα, ὡς φαίνεται, ἡ ἐπιστολὴ πρέπει νὰ χρονολογήθῃ μετὰ διετίας. Περαιτέρω, ὑπ' ἀριθ. 25, ὑπάρχει συστατικὴ τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ Μαΐου 1817 διὰ τοὺς ἀποδημοῦντας εἰς Ἐνετίαν πρὸς ἐκτύπωσιν τοῦ Συναξαριστοῦ μοναχοῦ, ἐν ὑποσημειώσει δὲ συστατικῇ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Γ' κατὰ Μάρτιον 1817, μετατυπομένη ἐκ τοῦ Συναξαριστοῦ.

¹ Ἰδοὺ ὁ πλήρης τίτλος τοῦ βιβλίου: Συναξαριστῆς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ πάλαι μὲν ἑλληνιστὶ συγγραφείς ὑπὸ Μαυρικίου διακόνου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, νῦν δὲ δεύτερον μεταφρασθεῖς ἀμέσως ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ χειρογράφου Συναξαριστοῦ καὶ μετ' ὅσης πλείστης ἐπιμελείας ἀνακαθαρθεῖς, διορθωθεῖς, πλατυνθεῖς, ἀναπληρωθεῖς, σαφηνισθεῖς, ὑποσημειώσεσι διαφόροις καταλαϊσθεῖς καὶ εἰς τρεῖς τόμους διαμερθεῖς ὑπὸ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Νικοδήμου Ἀγιορείτου δι' ἀρχᾶς δὲ παπάνης καὶ συντόνου σπουδῆς τε καὶ προθυμίας τοῦ πανιερωτάτου ἀγίου Θεσσαλονίκης κυρίου Ἰωσήφ καὶ τῶν εἰκοσι ἱερῶν μοναστηρίων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, σκήτεων τε καὶ κελιῶν καὶ τῶν φιλοχρίστων συνδρομητῶν, τῶν ἐν τῷ τέλει τῆς βίβλου ὀνομαστὶ καταγραφέντων, τύποις ἡδὴ λαμπροῖς ἐκδοθεῖς εἰς κοινὴν ἀπάντων τῶν ὀρθοδόξων ὠφέλειαν, συνεργείᾳ καὶ σπουδῇ τῶν ἐλαχίστων ἱερομονάχων Στεφάνου καὶ Νεοφύτου τῶν Ἀγιορειτῶν., ἐν Βενετίᾳ 1819, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Πάνου Θεοδοσίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, σχ. 4ο. Βλ. Δ. Γ κ ι ν η καὶ Β. Μ ε ξ α, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 191 - 192, ἀριθ. 1195.

² Ἀ ὕ τ., σελ. 3 - 4, ἀριθ. 15.

³ Ἀ ὕ τ., σελ. 189, ἀριθ. 1183. Ὁ «Βίος ἐν συνόψει τοῦ μακαρίου καὶ αἰδίου διδασκάλου Νικοδήμου Ἀγιορείτου, συγγραφῆως τῆς παρουσίας βίβλου, συγγραφείς παρὰ τοῦ ὁμοιολογιωτάτου κυρίου Ὀνούφριου Ἰβηρίτου» καταλαμβάνει τὰς σελίδας ια' καὶ ιβ' τοῦ βιβλίου.

κῶν χειρογράφων.¹ Εἰς τὸν χαλκέντερον Νικόδημον πολλὰ ἀρτεῖται ἡ ὀρθοδοξία καὶ ἡ ἱστορία τῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δουλείας.²

Κατὰ τὰ ἔτη 1808 - 1809 ὁ Δράμας Ἰωσήφ διετελεῖ μέλος συνοδικῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς Συνόδου. Τοῦτον συναντῶμεν εἰς τὰς ἐπομένους συνοδικὰς πράξεις. Ἐν πρώτοις αἰτήσῃ αὐτοῦ ἐκλέγεται τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1808 Ἐλευθερουπόλεως ὁ ἱερομόναχος Παΐσιος³ ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος ἀρχιερέως Μακαρίου. Τὴν 12 Αὐγούστου 1808 ὑπογράφει δύο συνοδικὰς ἐπιστολάς ἐπὶ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄, τὴν μὲν πρὸς τοὺς ἡγουμένους τῶν ἐν Ἐλασσῶνι μονῶν περὶ τῆς παρ' αὐτῶν εἰσφορᾶς,⁴ τὴν δὲ πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἐλασσῶνος περὶ τοῦ ἰδίου θέματος.⁵ Τὸν Νοέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους 1808, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἐλασσῶνος Ἰωαννικίου, ὑπογράφει τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Πολυκάρπου ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Ἀνθίμου,⁶ ἔτι δὲ συνοδικῶν εὐεργετήριον γράμμα πρὸς τὸν ὁστιάριον τῆς Μ. Ἐκκλησίας Κωνσταν-

¹ Οὗτω π. χ. ὁ ὑπ' ἀριθμ. 4619 (499) χροφ. κώδιξ τῆς μονῆς Ἰβήρων τοῦ ΠΗ' αἰ. ἀνήκειν εἰς τὸν Ὀνούφριον, προερχόμενος ἐκ τῆς ἐν τῇ Σχολῇ Δημητσάνης διδασκαλίας κατὰ τὸ ἔτος 1795. Βλ. Σ π. Π. Δάμπερο, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμ. Β', ἐν Κανταβριγίᾳ 1900, σελ. 157. Πρὸβλ. Τάσσου Ἀθ. Γριτσόπουλου, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης Σχολῆς Δημητσάνης, ἐν Ἀθήναις 1954, σελ. 7.

² Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειοῦμεν τὴν γνωστὴν ἡμῖν περὶ τοῦ ἀνδρὸς βιβλιογραφίαν, ἀν καὶ τὰ σποράδην γεγραμμένα δὲν συνθέτουν ἀνταξίαν τῆς μορφῆς αὐτοῦ μελέτην. Κ. Ν. Σάφια, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 624 - 626. Εὐθυμίου μοναχοῦ, Βίος Νικόδημου, ἐκδοθεὶς ὑπὸ Σπ. Λαυριώτου, «Γρηγόριος Παλαμᾶς», τόμ. Ε' (1921), σελ. 636 κέξ, τόμ. Σ' (1922), σελ. 210 κέξ. Ἀρχ. Ἐμ. Ι. Καρπαθίου, Νικόδημος Ἁγιορείτης, «Ἐκκλησία», τόμ. ΙΓ' (1935), φ. 7 - 13. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, «Μακεδονικά», τόμ. Α' (1940), σελ. 38 - 57. Ι. Θ. Κολιτσάρα, Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, «Ἀκτίνες», τόμ. ΙΣ' (1953), σελ. 400 κέξ. τ. ΙΖ' (1954), σελ. 30 - 35. D. Y. Economides, Nicodim Aghioritul (1748 - 1809), ἐν «Biserica Ortodoxa Romana», τόμ. LIX (1941), σελ. 51-68 (καὶ ἰδιαίτερος εἰς ἀνάτυπον, ἐν Βουκουρεστίῳ 1951, σελ. 21).

³ Κάλλινίκου Δελικάνη, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τόμ. ΚΗ' (1906), σελ. 305.

⁴ Παπαδοπούλου - Ἀγγελοπούλου, Τὰ κατὰ τὸν αἰόδιμον. Γρηγόριον τὸν Ε΄, τόμ. Α', σελ. 92.

⁵ Ἀύτ., σελ. 94. Ἡ χρονολογία τοῦ γράμματος τούτου ἀντὶ αὐκ' = 1820 πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς αὐγ' = 1808, ἀφοῦ πλὴν τῶν ἄλλων λόγων πρόκειται περὶ ταυτοχρόνον εἰδοποίησιν τοῦ οἰκείου ἱεράρχου διὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα, δι' ὃ ἐγράφη καὶ ἡ προηγουμένη ἐπιστολή.

⁶ Κάλ. Δελικάνη, Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπείου σφύζοντα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα... Ἀλεξάνδρειας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1904, σελ. 515.

ντίνον Κορέσιον, καθιστάμενον κανονικὸν ἔξαρχον τῶν ἐν Σάμῳ σταυροπηγιακῶν μοναστηρίων.¹ Λήγοντος τοῦ ἔτους 1808, τῶν ἐργασιῶν τῆς ὑπὸ τὸν πατριάρχη Καλλίνικον τὸν Ε΄ πατριαρχικῆς Συνόδου μετέχων ὁ Ἰωσήφ παρίστατο κατὰ τὴν ἀγγελίαν τῆς εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπισυμβάσης πυρκαϊᾶς, ὅτε οἱ ἀρχιερεῖς, πληροφορηθέντες τὰ γενόμενα, κατὰ τὴν ἕμμετρον διήγησιν Προκοπίου Ναζιανζηνοῦ,

ὄλοι πικρῶς κατέκλαυσαν, ὄλοι ἀναστενάξαν,
μετὰ κλαυθμοῦ ὀδυνηρῶς ἅπαντες ἐφρονάξαν....

Ὁ Ἀθηνῶν Γρηγόριος, ὁ ἐκ τῆς Χερσονήσου,
Δράμας ἦν τότε Ἰωσήφ, ὁ ἐκ Πελοποννήσου....²

Τὸν Μάρτιον τοῦ ἐπομένου ἔτους 1809 τὸν Ἰωσήφ εὐρίσκομεν ὑπογράφοντα ἔντυπον σιγίλλιον τοῦ ἰδίου πατριάρχου Καλλίνικου Ε΄, δι' οὗ συνιστᾶται πρὸς τοὺς μητροπολίτας καὶ χριστιανοὺς ὑποταγῆ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἔξουσίαν.³ Φανερὸν εἶναι ὅτι τοιαῦτα πράξεις κατ' ἐπιβολὴν τῶν κρατούντων ἀπελύοντο καὶ δὲν ἦσαν σπάνια. Κατὰ Μάτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1809 ὁ Ἰωσήφ καὶ οἱ ἐνδημούντες ἀρχιερεῖς προέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν νέου πατριάρχου, τοῦ ἀπὸ Μυτιλήνης Ἱερεμίου Δ΄, ἀντὶ τοῦ παυθέντος Καλλίνικου Ε΄.⁴ Μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ Καλλίνικου Ε΄ οἱ συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς εἶχαν διχασθῆ, ἐπρόκειτο δὲ νὰ ἀνακαλέσουσιν εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον Γρηγόριον τὸν Ε΄, ἀλλὰ δυναστικῶς ἐπεβλήθη ὁ Ἱερεμίας Δ΄, ὁπότε κατὰ χαρκτηριστικὰς πληροφορίας Ἀγιορείτου μοναχοῦ οἱ φίλα προσκείμενοι πρὸς τὸν Γρηγόριον, ἐν οἷς ὁ γέρον Ἡρακλείας, ὁ Ἀθηνῶν καὶ ὁ Δράμας, ἠτοιμάζοντο διὰ τὰς ἐπαρχίας των.⁵ Ἐν τούτοις τοῦ Δράμας ἡ παραμονὴ παρετάθη κατὰ τι ἀκόμη χρόνον διάστημα ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι συναντῶμεν αὐτὸν εἰς ἐπισημοὺς ἐκκλησιαστικὰς πράξεις. Τὸν Αὐγούστον 1809 ὑπογράφεται εἰς σιγίλλιον Ἱερεμίου Δ΄, περὶ ἀποκαταστάσεως

¹ Ἐπ. Ι. Σταματιάδου, Σαμακά, τόμ. Δ΄, Σάμος 1886, σελ. 272.

² Προκοπίου Ναζιανζηνοῦ, Διήγησις συνοπτικὴ διὰ στίχων πολιτικῶν ὁμοιοκαταλήκτων περὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισυμβάσης πυρκαϊᾶς... ἐν Α. Παπαδοπούλου - Κεραμῆως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, τόμ. Γ΄, ἐν Πετρούπολει 1897, σελ. 344.

³ Β. Α. Μυστακίδου, Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Κουρούτσεμε, «Παρνασσός», τόμ. ΙΑ΄ (1887/88), σελ. 305, ξβ'. Τὸ ἔγγραφο εἶναι ἀνάκτορον ὑπ' ἀριθ. 4 τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας. Βλ. Ε. Ι. Σαβράμη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Δημοκρατίας, «Ἐπετηρὴς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. Θ΄ (1932), σελ. 238.

⁴ Τὸ σχετικὸν ὑπόμνημα καταστρωθὲν εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 334 πατριαρχικὸν κώδικα φέρει τὴν ὑπογραφήν καὶ τοῦ Ἰωσήφ. Μ. Α. Χαμουδοπούλου, Πατριαρχικαὶ πινακίδες, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», τόμ. Β΄ (1881/82), σελ. 294.

⁵ Μαν. Ι. Γεδεών, Εἰκοσαετὴς πατριαρχικὴ ἱστορία κατόπιν θυέλλης 1791 - 1811, ἐν Ἀθήναις 1927, σελ. 24 - 25 (ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας», τ. Ε΄).

τῆς Ἐξαρχίας Γηρομερίου.¹ Ἐπομένως εἰς Δράμαν θὰ ἐπέστρεψε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1809. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ θανάτος τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γερασίμου (1788 - 1810),² τὸν Νοέμβριον τοῦ 1810 ὁ Ἰωσήφ μετατίθεται εἰς Θεσσαλονικὴν προαχθεὶς,³ εἰς δὲ τὴν Δράμαν μετατίθεται ὁ Προϊλάβου Παρθένιος.

Ὡς ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία ἡ Δράμα ἦτο πτωχὴ τόσον, ὥστε εἰς τὸ παρελθὸν ἱεράρχαι αὐτῆς ἐδυσκολεύοντο ν' ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ὑποχρεώσεις των. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου κυρίως ἐσημειώθησαν παλαιότερον ἀλλεπάλληλοι ἐνώσεις τῆς Δράμας μετὰ τῶν Φιλίππων, Νευροκοπίου, Ζιχνῶν κλπ., ἀλλὰ καὶ ἔριδες ἀρχιερέων Δράμας πρὸς ὁμοῦρος, δοσάκις ἀπεσπῶντο αἱ ἀνωτέρω ἐπαρχίαι. Ἡ μετὰθεσις τοῦ Δράμας Ἰωσήφ εἰς τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης ἀναμφισβητήτως ὑπῆρξε πρᾶξις ἀγαγνωρίσεως τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ συγχρόνως ἀποκαταστάσεώς του εἰς μεγαλυτέραν ἐπαρχίαν πρὸς ἀνάπτυξιν μείζονος δραστηριότητος. Τίνα τὰ εἰς τὴν μετὰθεσίν του συνεργήσαντα πρόσωπα δὲν γνωρίζομεν. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ διέτριβεν ἀκόμη εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἰωσήφ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Γερασίμου Θεσσαλονίκης.⁴

¹ Μητροπολίτου Σάρδεων Γεργερίου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἡπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τόμ. ΙΒ' (1937), σελ. 52. Σ. Π. Οἰκονόμου, Ἡ ἐν Θεσπονίᾳ σταυροπηγιακὴ μονὴ Γηρομερίου, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», τόμ. Θ' (1899), σελ. 455.

² Τὸ ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του σουλτανικὸν βεράτιον ἀνευ χρονολογίας βλ. ἐν Μιχ. Ἀθ. Κάλινδέρη, Τὰ λυτὰ ἔγγραφα τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, ἐν Θεσσαλονικῇ 1951, σελ. 78 - 84.

³ Κάλ. Δελιζάνη, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 317. Ὁ συνταχθεὶς ὑπὸ Ἀνωμόμου, Κατάλογος μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, «Γρηγόριος Παλαμᾶς», τόμ. Ζ' (1923), σελ. 76 - 77, ὅπου ἔτος μετὰθέσεως τοῦ Ἰωσήφ εἰς Θεσσαλονικὴν σημειοῦται τὸ 1815, εἶναι ἄλλως πρόχειρος. Ἐντεῦθεν βλ. Γεργ. Ι. Κονιδάρη, ἐν τῇ «Θρησκευτικῇ καὶ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τόμ. Γ' (1940), στ. 1044 - 1045, ἐν λ. Πρβλ. Μητροπολίτου Ἀμασίας Ἀναθίμου Ἀλεξούδη, Χρονολογικοὶ κατάλογοι..., «Νεολόγος» Κωνσταντινουπόλεως, φ. 6369, 9 Ὀκτωβρίου 1890, ὅπου ἐπίσης ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Γερασίμου παρατείνεται μέχρι τοῦ 1814, ἢ δ' ἐκλογῇ τοῦ Ἰωσήφ τίθεται εἰς τὸ ἔτος 1815.

⁴ Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ παρατίθεται ἐναυθὰ ἡ κυριωτέρα περὶ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης βιβλιογραφία. L. Petit, Les évêques de Thessalonique, «Échos d' Orient», τόμ. IV (1901), σελ. 136 κἑξ. Πρβλ. τόμ. V (1902), σελ. 26 κἑξ., τόμ. VI (1903), σελ. 292 κἑξ., τόμ. VIII (1905), σελ. 272 κἑξ., τόμ. XVIII (1918), σελ. 236 κἑξ. V. Laurent, La liste episcopale du Synodicon de Thessalonique, «Échos d' Orient», τόμ. XXXVI (1933), σελ. 300 κἑξ. Β. Α. Μυστακίδου, Διάφορα περὶ Θεσσαλονίκης σημειώματα. Δ' Μητροπολίται Θεσσαλονίκης, «Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικὸς Σύλλογος», τόμ. ΚΖ' (1900), σελ. 377 κἑξ. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, «Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν»,

Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχουν πηγὰι περὶ τῆς ἐν Θεσσαλονίκη δράσεως τοῦ Ἰωσήφ, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτος ἀνταπεκρίθη ἱκανοποιητικῶς καὶ εἰς τῆς νέας καὶ μεγαλυτέρας ἐπαρχίας τὰς ἀπαιτήσεις. Ἐκ τῶν ὀλίγων ὑπαρχουσῶν εἰδήσεων θὰ παρακολουθήσωμεν τὰ κατ' αὐτὸν μέχρι τῆς ἀγχόνης. Ἐν πρώτοις ἐν ἀρχῇ χειρογράφου τοῦ ΙΕ' ἢ ΙΖ' αἰ., ἀνήκοντος εἰς τὴν μονὴν Βλαταίων, ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος σημείωσις «αωιβφ = 1812 Φεβρουαρίῳ β' ἦλθεν ὁ ἅγιος Θεσσαλονίκης κῦρ Ἰωσήφ. Ὁ γράφας σὺν γκελλος Ἄνθιμος». Ἐπιτίθειται περὶ ἐνθυμήσεως, ἕξ ἧς πληροφοροῦμεθα ἐπίσκεψιν τοῦ οἰκείου μητροπολίτου εἰς τὴν μονήν. Κάτι παρόμοιον ἐξάγεται ἕξ ἄλλου χρονικοῦ, καταχωριζομένου εἰς τὸν ἀρχαιότερον κώδικα τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγούδας, ἀναγόμενον εἰς τὸ ἔτος 1789, ἐκ τοῦ ὁποίου μανθάνομεν ὅτι ἐνώπιον τοῦ κυριάρχου ἀρχιερέως ἔθεωρήθη ὁ λογαριασμός τοῦ ἐπιτρόπου Γ. Παΐκου, κατ' Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1815. Τὸ χρονικὸν τοῦτο ἰδιοχείρως ἔγραψε καὶ ἐν τέλει ὑπέγραψεν ὁ μητροπολίτης οὕτως ᾤ Ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ ὑποβηβαιοῦ.²

Χρηνοῦσης τῆς ἐπισκοπικῆς ἑδρας Σερβίων καὶ Κοζάνης, τῆς ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης ὑπαγομένης, τὸ ἔτος 1815 ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ προώρισεν ὡς ἐπίσκοπον τὸν ἱερέα Βενιαμίν, τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁποίου ἐκύρωσε τὸ πατριαρχεῖον κατὰ τὰ κεκανονισμένα, ἐν τέλει δὲ ἐπεκύρωσε διὰ βερατιοῦ ὁ σουλτάνος Μαχμούτ Β'. Τὸ τουρκικὸν γράμμα φέρει ἡμερομηνίαν 15 Σιαμπάν 1230 ἔτους Ἐγίρας, ἧτοι 23 Ἰουλίου 1815 σσητηρίου.³ Τὸν Βενιαμίν τοῦτον Σερβίων καὶ Κοζάνης θὰ συναντήσωμεν πάλιν εὐθὺς κατωτέρω.

Κατὰ τὴν τρίτην πατριαρχίαν Γρηγορίου Ε' ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ ἐκλήθη καὶ πάλιν ὡς μέλος συνοδικὸν τῆς πατριαρχικῆς Συνόδου κατὰ τὰ ἔτη 1819 - 1821, καθ' ἃ διέμενεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ δὲν ἐπέπρωτο νὰ

τόμ. ΙΒ' (1936), σελ. 176 (ἀτελεῖ). Μ. Ι. Γ ε δ ε ω ν, Σημειώσεις εἰς ἀναγραφὰς μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», τόμ. ΚΓ' (1903), σελ. 254 - 258, 437 - 439 (ἡ συνέχεια φαίνεται διακοπιεῖσα). Π. Γ. Ζ ε ρ λ ε ν τ ο υ, Θεσσαλονικέων μητροπολίται ἀπὸ Θεωνᾶ... μέχρι Ἰωάσαφ Ἀργυροπούλου, Byzantinische Zeitschrift, τόμ. XII (1903), σελ. 131 - 152. Γ ο ὄ α ὗ τ ο ὗ, Νεόφυτος Ἰαμαλάς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης 1680 - 1686, «Γρ. Παλαμάς», τόμ. Δ' (1920), σελ. 561 - 562.

¹ Β. Α. Μ υ σ τ α κ ι δ ο υ, Διάφορα περὶ Θεσσαλονικῆς σημείωματα, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 384.

² Α ὗ τ, σελ. 386. Ἐνταῦθα ἐν πίνακι ὑπ' ἀριθ. 5 πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Ἰωσήφ ὡς Θεσσαλονίκης, εἰλημμένης ἐκ τῆς ἐν λόγῳ θεωρήσεως τοῦ λογαριασμοῦ. Τοῦτ' αὐτὸ τὸ πανομοιότυπον ἐπανεκδίδεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου Β. Α. Μ υ σ τ α κ ι δ ο υ, Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Κοινοῦσεως, «Παρνασσός», τόμ. ΙΑ' (1887/88), ἀριθ. 1 ἐν τῷ παρενθέντῳ πίνακι.

³ Α. Σ ι γ ἄ λ α, Πατριαρχικαὶ πράξεις, φερμάνια καὶ ἄλλα τινὰ ἔγγραφα, «Μακεδονικά», τόμ. Α' (1940), σελ. 284 - 294.

ἐπιστρέψῃ πλέον εἰς τὴν μητρόπολιν του. Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα συναντῶμεν αὐτὸν ὡς ἑξῆς :

Τὴν 1ην Ἀπριλίου 1819 εἰς συνοδικὴν ἐπιστολὴν Γρηγορίου Ε' πρὸς τὸν πρῶτον Ρόδου Παῖσιον, ψηφισθέντα μητροπολίτην Μεσημβρίας.¹ Τὴν 13ην Ἰουνίου ἰδίου ἔτους εἰς συνοδικὸν καὶ πατριαρχικὸν γράμμα περὶ ἑφ' ἅπαξ καταβολῆς ἀντὶ τῆς καθωρισμένης ἐτησίας εἰσφορᾶς τῆς μονῆς Ἁγίου Νικολάου Σίτζας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ρέοντος καὶ Πραστοῦ.² Τὸν Ἰούλιον 1819 ὑπογράφει τέσσαρα γράμματα, ἦτοι συνοδικὸν εὐεργετήριον περὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ὡς γενικοῦ ἱεροκήρυκος τῆς Μ. Ἐκκλησίας,³ σιγίλλιον πατριαρχικὸν περὶ τοῦ ἐν Σμύρῃ φιλολογικοῦ γυμνασίου⁴ καὶ ὅμοιον περὶ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει μονῆς Σταυρονικήτα.⁵ Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1819 ὑπογράφει συνοδικὸν γράμμα κατὰ κολυβάδων καὶ περὶ τῆς ἱεράς μεταλήψεως,⁶ ὅμοιον περὶ ἑφ' ἅπαξ καταβολῆς ἐτησίων εἰσφορῶν τῆς σταυροπηγιακῆς γορτυνιακῆς Μονῆς τῆς Αἰμυαλοῦς⁷ καὶ σιγίλλιον περὶ τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων Λακεδαίμονος.⁸ Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1819 ὑπογράφει συνοδικὸν γράμμα ὑπὲρ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει μονῆς τοῦ Ξενοφῶντος,⁹ τὸν δὲ Νοέμβριον ὑπογράφει τὸ περιφημον διαλυτικὸν

¹ Γ. Γ. Παπαδοπούλου - Γ. Π. Ἀγγελοπούλου, Τὰ κατὰ τὸν αἰόδιμον... Γρηγόριον τὸν Ε', τόμ. Α', σελ. 100. Ἡ ὑπογραφή ὁ Θεσσαλονίκης Μελέτιος δέον νὰ διορθωθῇ εἰς Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ.

² Α ὕ τ., σελ. 96.

³ Α ὕ τ., σελ. 108. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἃς διορθωθῇ ἐν τῷ γράμματι τούτῳ ἡ ὑπογραφή τοῦ Δέγκων Γερασίου εἰς τὸ ὀρθὸν Δέγκων Γρηγόριος.

⁴ Α ὕ τ., σελ. 154.

⁵ Γ α β ρ ι ἡ λ Σ τ α υ ρ ο ν ι κ ῆ τ ι α ν ο ῦ, Σιγίλλιον πατριαρχοῦ Γρηγορίου Ε'..., «Γρ. Παλαμᾶς», τόμ. Δ' (1920), σελ. 308.

⁶ Μ α ν. Ι. Γ ε δ ε ὄ ν, Κανονικαὶ διατάξεις, τόμ. Β', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1889, σελ. 155. Περβλ. Μ α ν σ ι, Sacrorum consiliorum nova et amplissima collectio, τόμ. XI, Παρίσιος 1909, σελ. 82.

⁷ Τ ἄ σ ο υ Ἀ θ. Γ ρ ι τ σ ο π ο ῦ λ ο υ, Ἡ παρὰ τὴν Δημητσάναν μονὴ Παναγίας τῆς Αἰμυαλοῦς, ἐν Ἀθήναις 1949, σελ. 29, ὁπόθεν καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς του. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ διορθωτέα εἶναι μεταξύ τῶν ὑπογραφῶν τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων ἡ πρώτη, μὴ ἀνήκουσα εἰς τὸν πατριαρχικὸν Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον, ἀλλ' εἰς τὸν Καισαρείας Ἰωαννίκιον. Εἰς τὸ περαιτέρω, σελ. 30 - 31, ἐκδιδόμενον ἐπιτίμιον τοῦ ἰδίου πατριαρχοῦ ἡ πρώτη εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὸν ὑπογραφή δὲν εἶναι τοῦ Γρηγορίου Ε' ἀλλὰ τοῦ Δέγκων Γρηγορίου, ἡ δὲ τελευταία δὲν εἶναι τοῦ Κυζίκου ἀλλ' ἀναγνωστέα † ὁ Β υ ζ ῖ η ς (sic) Ἴ ε ρ ε μ ῖ α ς. Ἐπίσης δέον νὰ διορθωθῇ: ὁ Μαρωνείας Κωνσταντῖος ἀντὶ Κωνσταντίνος.

⁸ Τ ἄ σ ο υ Ἀ θ. Γ ρ ι τ σ ο π ο ῦ λ ο υ, Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖφ Σπάρτης χειρογράφων κωδίκων καὶ λοιπῶν ἐγγράφων, «Ἀθηνᾶ», τόμ. Ν5' (1952), σελ. 41. Ἡ ὑπογραφή Θεσσαλονίκης Γεράσιμος κατὰ Μάτιον 1815 ἐν τῷ αὐτόθι, σελ. 42, ἀριθ. 10, περιγραφομένη σιγίλλῳ τῆς μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα ἔχει ἀναγνωσθῆ ἑσφαλμένως.

⁹ L o u i s P e t i t, Actes de Xenophon, Πετροῦπολις 1903, σελ. 90.

γράμμα Γρηγορίου τοῦ Ε' ἐπὶ τοῦ παρανόμου συνοικισίου τοῦ διακόνου Προκοπίου Καριζιώτου, τοῦ εὐλογηθέντος ὑπὸ τοῦ Τριπολιτζᾶς κακο Διονυσίου.¹ Τὸ αὐτὸ τέλος ἔτος 1819 ἄνευ μηνὸς ἀπαντᾷ ὑπογεγραμμένους εἰς γράμματα πατριαρχικὸν περὶ τῆς σχολῆς Δέρκων, τῆς προνοίᾳ τοῦ σοφοῦ μητροπολίτου Δέρκων Γρηγορίου λειτουργούσης.² Εἰς τὸν μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1819 προσγράφεται συνοδικὸν ἐπιτίμιον Γρηγορίου Ε' κατὰ Νάνου Ρόμπακα καὶ τῆς συζύγου του Μπεγίνας ἐκ Κοζάνης, ἀποσταλὲν δι' ἐπιστολῆς τοῦ κυριάρχου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους εἰς Κοζάνην.³

Κατὰ τὸ 1820 ὁ Ἰωσήφ ὡς συνοδικὸς ἀρχιερεὺς κυροῖ διὰ τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ τὰ ἀκόλουθα γράμματα τοῦ αὐτοῦ πατριαρχοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε'. Ἐν πρώτοις κατὰ μῆνα Ἰανουάριον ὑπογράφει σιγίλλιον περὶ τῆς σχολῆς Δέρκων,⁴ ἔτερον ἐπικυροῦν προηγουμένα ὁμοία περὶ τῆς σχολῆς ἑλληνικῶν μαθημάτων Ναζιανζοῦ (Συνασότ)⁵ καὶ ἀπανταχοῦσαν περὶ τηρήσεως ληξιαρχικοῦ κώδικος παρ' ἐκάστη ἐνορίᾳ.⁶ Τὸν Φεβρουάριον 1820 μετέχει τῆς Συνόδου ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ τε Βεροῖας Ζαχαρίου καὶ τοῦ Κρήτης Γερασίμου εἰς πρᾶξιν ἀποκαταστάσεως εἰς τὴν μητρόπολιν Παροναξίας τοῦ ἐπισκόπου Βενδίτσης Ἰεροθέου.⁷ Τὴν 1ην Μαρτίου κυροῖ διὰ τῆς ὑπογραφῆς του μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπιτρόπων τῆς τυπογραφίας ἔκ τε τῆς ἱεραρχικῆς δημηγύρεως καὶ τῆς ἀρχοντικῆς χορείας τὰς συμφωνίας συνεχίσεως τῆς πατριαρχικῆς τυπογραφίας.⁸ Τὸν Ἀπρίλιον ὑπογράφει σιγίλλιον περὶ τινος

¹ Μ. Ι. Γ ε δ ε ώ ν, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 173. Πρβλ. ἀναδημοσίευσιν ὑπὸ L. P e t i t, M a n s i, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 86.

² Μ. Ι. Γ ε δ ε ώ ν, Ἐγγραφα, λίθοι καὶ κεράμια, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1892, σελ. 87. Πρβλ. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», τόμ. Θ' (1889), σελ. 412.

³ Μ ι χ. Ἀ θ. Κ α λ ι ν δ έ ρ η, Σημειώματα ἱστορικά (ἐκ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας), Πτολεμαῖς 1939, σελ. 32 - 33.

⁴ Γ. Π. Π ο υ ρ ν ά ρ α, Ἐλάσσονες ἱστορικαὶ σελίδες ἐκ τῆς Θεραπειάδος, «Ἡμερολόγιον Ἀνατολῆς», τόμ. Δ' (1886), σελ. 126. Δὲν ἠλέξαμεν τίνα σχέσιν ἔχει τὸ σιγίλλιον τοῦτο πρὸς τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1819 μνημονευθὲν ἄνευ μηνὸς παρεμφερεῶς γράμμα τοῦ αὐτοῦ πατριαρχοῦ.

⁵ Ρ ί ζ ο υ Ἐ λ ε υ θ ε ρ ι ά δ η, Συνασότ, ἐν Ἀθήναις 1879, σελ. 35. Ι. Σ α ρ α ν τ ῖ δ η Ἀ ρ χ ε λ ά ο υ, Ἡ Συνασότ, ἐν Ἀθήναις 1899, σελ. 27. Αἱ ἀναγνώσεις τῶν ὑπογραφῶν ἐν πολλοῖς ἐσφαλμέναι, π.χ. Τυρνόβου Ἰωσήφ, Ἀδριανουπόλεως Διονύσιος.

⁶ Μητροπολίτου Ἀμασειᾶς Ἀ ν θ ῖ μ ο υ Ἀ λ ε ξ ο ῦ δ η, Τὰ ληξιαρχικά βιβλία παρ' ἡμῖν, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», τόμ. Θ' (1889), σελ. 236. Πρβλ. Μ a n s i, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 90 (ἀναδημοσίευσις).

⁷ Γ. Γ. Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο υ - Γ. Π. Ἀ γ γ ε λ ο π ο ῦ λ ο υ, Τὰ κατὰ τὸν ἀοιδιμον... Γρηγόριον τὸν Ε', σελ. 101. Ἀρχιμανδρίτου Ἰ ε ζ ε κ ι ἡ λ Β ε λ α ν ι δ ι ὡ τ ο υ, Ἡ μητρόπολις Παροναξίας, «Νέα Σιών», τόμ. Θ' (1909), 74.

⁸ Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο υ - Ἀ γ γ ε λ ο π ο ῦ λ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 179.

τόπου, ἀνήκοντος εἰς τὴν κυριότητα τῆς μονῆς Παντελεήμονος Ἁγίου Ὁρους.¹ Τὴν 25ην Μαΐου ἀπαντᾷ ἡ ὑπογραφή του εἰς συνοδικὸν γράμμα πρὸς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Ὁρους περὶ ἀποστολῆς πατριαρχικῶν ἐξάρχων πρὸς ἐπίλους διαφορῶν.² Τὸν Ἰούλιον ὑπογράφει συνοδικὸν ἐπιτίμιον κατὰ παντός, ὅστις ἤθελεν ἐνεργῆσαι κατὰ τῆς ἀρτισυσταίου σχολῆς Προυσοῦ.³ Τὸν Ὀκτώβριον ὑπογράφει σιγίλλιον ὑπὲρ τῆς ἐν Λακεδαιμονίᾳ μονῆς Ζερμπίτσης⁴ καὶ ἐπιτίμιον ἐκκλησιαστικὸν κατὰ τῆς ἐκ Σπετσῶν καταγομένης Λασκαρίνας, συζύγου τοῦ ἀποθανόντος Δημητρίου Χατζῆ Παντελῆ, κατακρατούσης καὶ ἰδιοποιουμένης ἀπὸ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ τὰ πατρικὰ αὐτῶν δίκαια.⁵ Τὸν Νοέμβριον 1820 συνυπογράφει πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Λοιδορικίου περὶ τῶν χρεῶν αὐτοῦ,⁶ καθὼς ἐπίσης σιγίλλιον περὶ δύο μονυδρίων Καρύστου.⁷ Τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους τούτου 1820 ὑπογράφεται εἰς τρία γράμματα συνοδικά, ἤτοι εἰς σιγίλλιον περὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν Θήρᾳ,⁸ εἰς συστατικὸν περὶ τοῦ ἱερομονάχου Νεοφάντου τῆς Ἰδίας μονῆς⁹ καὶ εἰς τὸ ἀμφισβητούμενον συγχερητικὸν τοῦ παρανόμου γάμου τοῦ Προκοπίου Καρτζιώτου, μετὰ πληθούσης μάλιστα Συνόδου.¹⁰ Πρὸς τὸν Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ σχετίζεται ἀμέσως ἢ ἀπὸ 3 Ἰου-

¹ Acta praesertim Graeca Rossici in monte Athos monasterii, Κίεβον 1873, σελ. 270. Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, Κωνσταντινούπολις 1874, σελ. 152.

² Ἀρχιμανδρίτου Χ ρ ι σ τ ο φ ὄ ρ ο υ Κ τ ε ν ᾶ, Ἀνέκδοτα κειμήλια. Ὁ ἐθνομάρτυς Γρηγόριος δ' Ε' καὶ τὸ μέγα αὐτοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς εἰρήνευσιν τοῦ Ἁγίου Ὁρους διαφέρον, Ἱερὸς Σύνδεσμος, ἔτος ΚΑ', φ. 22 (15.9.1921), σελ. 2-4.

³ Κ. Ἀ μ ᾶ ν τ ο υ, Ἡ μονὴ Προυσοῦ, «Ἑλληνικά», τόμ. 7' (1933), σελ. 251. Πρὸβλ. Γ ρ. Ἰ. Ν τ α β α ρ ἰ ν ο ῦ - Α. Δ. Τ σ α π ῆ ρ α, Ἱστορία τῆς ἐν Ἐδρυτανίᾳ ἱερᾶς μονῆς Προυσοῦ..., Ἀθήναι 1957, σελ. 144. Ἡ παρούσα ἐκδοσις, ὄγκος τυπωμένου χάρτου, οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει ἐπιστημονικὴν.

⁴ Τ ᾶ σ ο υ, Ἄ θ. Γ ρ ε τ σ ο π ο ὕ λ ο υ, Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖφ Σπάρτης..., ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 39, ἀριθ. 3.

⁵ Πρόκειται περὶ ἀντιγράφου, ἀποκεκλιμένου εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Συλλογὴ Βλαχογιάννη, Ὑπουργ. Δικαίου, φ. 40, 29 Ἰανουαρίου 1826.

⁶ Π ᾶ π ᾶ δ ο π ο ὕ λ ο υ - Ἀ γ γ ε λ ο π ο ὕ λ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1866, σελ. 512.

⁷ Μητροπολίτου Χαλκίδος Χ ρ υ σ ᾶ ν θ ο υ, Συνοδικὸν γράμμα περὶ δύο μονυδρίων Καρύστου, Ἱερὸς Σύνδεσμος, ἔτος Κ', φ. 266 (1.6.1916), σελ. 6. Ἡ ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ χρονολογία τοῦ γράμματος «Νοέμβριος ἔτους 1808, ἰνδ. θ'» εἶναι ἐσφαλμένη. Προφανῶς πρόκειται περὶ γραμμάτων ΑΩΚ'—1820, τὸ δὲ τελευταῖον τῶν μονάδων γράμματα πού ἐξελέμφθη ὡς ἡ' δὲν εἶναι παρὰ γράμμα δεκάδων κ'. Πρὸς τὸ ὁρθὸν ἔτος 1820 συμφωνεῖ καὶ τὸ σημειούμενον θ' ἔτος τῆς Ἰνδικτιῶνος.

⁸ Φ. Κ ο υ κ ο υ λ ῆ, Ἡ ἐν Θήρᾳ ἱερὰ μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, Ἑπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 7' (1929), σελ. 79.

⁹ Α ὕ τ., σελ. 74.

¹⁰ Γ. Γ. Π ᾶ π ᾶ δ ο π ο ὕ λ ο υ - Γ. Π. Ἀ γ γ ε λ ο π ο ὕ λ ο υ, Τὰ κατὰ τὸν

νίου 1820 ἐγκύκλιος Γρηγορίου τοῦ Ε', ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν παναγιώτατον μητροπολιτὴν Θεσσαλονίκης καὶ τοὺς ἐπισκόπους αὐτοῦ, ὑπογεγραμμένη φυσικὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον, ἐφ' ὅσον καθ' ὄλον τὸ ἔτος τὸν εἰδόμενον συνοδικὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ συνιστῶσα νὰ μείνουν πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ μὴ παρασυρθοῦν ὑπὸ τῆς κινήσεως τοῦ Ἀλῆ. Τὸ κίνημα ἀκριβῶς τοῦτο εἶχε πολὺ ἀνησυχῆσει τὴν Ὑψηλὴν Πύλην καὶ ἀπήτησεν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον νὰ συστήσῃ τὴν ὑποταγὴν τῶν ραγιαδῶν. Καὶ πράγματι εἰς τὴν προκειμένην ἐγκύκλιον τρία χωρία ἀπήντησαν διὰ τῶν ἱερέων τῶν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 5 Ἰουλίου 1820 πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Σερβίων καὶ Κοζάνης ὅτι θεὰ μείνουσιν ἡσυχὸι ραγιαδες.

Πανομοίωτον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Θεσσαλονίκης

Ἰωσήφ ἐκ γράμματος τοῦ ἔτους 1819.

Τὸ 1821, ὄλιγον πρὸ τῆς κηρύξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, τὴν ὑπογραφήν τοῦ Ἰωσήφ συναντῶμεν εἰς πιττάκιον Γρηγορίου τοῦ Ε' πρὸς Στέφανον Μαυροκοπούλου... Γρηγόριον Ε', σελ. 280. Ὑπὸ τοῦ Μ. Γ. ε δ ε ω ν, Κανονικὰ διατάξεις, τόμ. Β', σελ. 155 κξξ. ἐκδίδονται δύο ἀκόμη γράμματα, σχετικὰ πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ Προκοπίου Καρτζιώτου, σημειοῦται μάλιστα, σελ. 159, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀμφιβάλλει περὶ τῆς γνησιότητος τῆς συγχωρητικῆς πράξεως. Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τοὺς ἀποτέροι λόγους τῆς συγχωρήσεως. Πάντως εἰς τὴν σχετικὴν πρᾶξιν ἀναφέρεται ὅτι ἐβεβαίωσαν τὸ Πατριαρχεῖον οἱ ὁμογενεῖς περὶ τῆς φιλοκαλίας τοῦ Προκοπίου, τῆς φιλογενεῖς αὐτοῦ διαθέσεως, τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ δὴ περὶ τῆς μεταμελείας του μετὰ συντριβῆς καρδίας κλπ., ἔτι δὲ τὸ Πατριαρχεῖον ἐπληροφορήθη περὶ τῶν ἀδουράτων χορηγιῶν τοῦ ἀνδρός πρὸς κοινωφελῆ ἰδρύματα, ὡς εἶναι π.χ. ἡ εἰς Ἅγιον Ἰωάννην Κυνουρίας ὁμώνυμος αὐτοῦ Σχολὴ Καρτζιώτου.

Μιχ. Ἀθ. Κ α λ ι ν δ ε ρ η, Γραπτὰ μνημεῖα ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας χρόνων Ἱουρκοκρατίας, Πτολεμαῖς 1940, σελ. 70. Πρβλ. βιβλιοκρισίαν Ἀ ν τ. Δ. Κ ε ρ α μ ο π ο ὑ λ ο υ, ε' Ἀθῆνᾶς, τόμ. ΝΣ', 1952, σελ. 333, ὁπόθεν καὶ παραλαμβόμεν, μὴ δυνθέντες νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸ φυλλάδιον τοῦ Καλινδέρη. Ἡ προκειμένη ἐγκύκλιος δὲν εἶναι γνωστὴ ἄλλοθεν. Καὶ πρέπει νὰ ἐκδοθῇ, διότι εἶναι διδακτικὸν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Θεσσαλονίκης, πού ὅμως αὕτην τὴν ἐσχόλην εἶναι συνοδικὸς

μᾶλλον, ὅταν ἐγνωσθῆ ἡ γενικὴ ἐν Πελοποννήσῳ ἐξέγερσις, καὶ ἰσχύει ὡς πρὸς ὀρισμένα μόνον ἀρχιερατικά πρόσωπα. Ἐν ἡγείρῳ τὴν ἀξίωσιν τοῦ σουλτάνου, εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Γρηγορίου ἤρμοξε νὰ θέσῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ τυράννου. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἐξητήθη κατ' ἀρχὴν ἡ ἀποκλήρυξις τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ κινήματος, πρᾶγμα φυσικώτερον διὰ τὴν νοοτροπίαν τῶν Ὁθωμανῶν, καὶ ἡ Μ. Ἐκκλησία ἔκρινεν ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε ν' ἀρνηθῆ, συμφωνῶνς ἄλλως τε πρὸς καὶ ἄλλοτε γενομένας τοιαύτας θεαματικὰς καὶ εἰκονικὰς ἐνεργείας, οἷος ὁ ἀφορισμὸς τῶν κλεφτῶν κατὰ τὸ 1806.¹

Ἡ Ὁ. Φιλίμων, περιγράφων τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότα, παραθέτων τὰ κύρια σημεῖα τοῦ σουλτανικοῦ διατάγματος, τοῦ ἀναγνωσθέντος εἰς τὴν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις συγκέντρωσιν τῶν ἐκπροσώπων τοῦ κινδυνεύοντος ἔθνους καὶ ἐρμηνεύων τὰς ἐκατέρωθεν ἐπικρατούσας σκέψεις καὶ προθέσεις, χρονολογεῖ τὴν ἐπ' ἐκκλησίας ἀνάγνωσιν τοῦ σουλτανικοῦ περὶ ἀμνηστίας φερμανίου ὡς γενομένην τὴν Ε' Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν, 23 Μαρτίου. Ἀπὸ τῆς ἐπομένης λέγει ὅτι ἤρχισεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ θυσία, μετὰξὺ δὲ τῶν πρώτων θυμάτων θεωρεῖ τὸν μητροπολίτην Ἐφέσου Διονύσιον τὸν Καλλιάρχην.² Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὁ Ἐφέσου συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη τὴν 10^{ην} Μαρτίου.³ Ὅτι πρὸ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων ὠδηγήθη εἰς τὴν φυλακὴν ὁ Διονύσιος φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἔχει ὑπογράψαι κατὰ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων, δι' ὧν ἀπεκηρύσσεται τὸ κίνημα καὶ οἱ πρωτεργάται του. Τὰ γράμματα ταῦτα φέρουν ἡμερομηνίαν Μαρτίου 1821 καὶ εἶναι τρία, ἥτοι α) μακρὰ ἐγκύκλιος συνοδική, ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Ε' καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Πολυκάρπου καὶ Διοκλήρου τῆς Συνόδου ἐξ 21 ἀρχιερέων «ἐπάνωθεν τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου» ὑπογεγραμμένη, περιέχουσα δὲ τὸν γενικὸν ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ κινήματος, λύουσα τὸν ὄρκον τῶν Φιλικῶν καὶ συμβουλευούσα ὑποταγὴν καὶ εὐπειθειαν εἰς τὴν κραταίαν καὶ

¹ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ 1900ῃ ἐπετείῳ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, «Θεολογία», τόμ. ΚΔ' (1953), σελ. 15 κέξ.

² Τάσου Ἀθ. Γρηγοροπούλου, Ἡ παρὰ τὴν Δημητριάδα μονὴ Παναγίας τῆς Αἰμαλοῦς, σελ. 39-40. Χρ. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ Μεγάλη Ἐπανάστασις τοῦ 1821, σελ. 483-484.

³ Ἐ. Φιλήμων, ἔνθ' ἄνωκ., σελ. 110 κέξ. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὑπάρχει καὶ ἴδιον μελέτημα Π. Κοντογιάννη, Διονύσιος Καλλιάρχης, «Ἀθηνᾶ», τόμ. ΙΗ' (1905), σελ. 145 κέξ.

⁴ Στ. Ν. Θωμοπούλου, Ὁ μέγας Δέσμων Γρηγόριος 1801-1821, «Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας», τόμ. Ι' 1928/29 νέα σειρά, τ. Α', τεύχ. β', σελ. 90. Τὴν ἀποψιν ταύτην θεωροῦμεν ὡς πιθανωτέραν, ὅτι δηλ. τὴν 9^{ην} Μαρτίου ἐξητήθη ὡς ὄμηρος καὶ ἐφυλακίσθη ὁ Ἐφέσου Διονύσιος, ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς Φαναριώτας σχέσεών του. Ὡς πρὸς τὴν ἡμερομηνίαν μόνον, πλὴν τοῦ Στ. Τρικούπη, συμφωνεῖ καὶ ἡ σχετικὴ εἰδήσις τοῦ Ν. Σπηλιᾶδη, Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Α', Ἀθήνησι 1851, σελ. 99.

ἀήτητον βασιλείαν,¹ β) ἐπιστολὴ Γρηγορίου Ε' ὑπὸ ἡμερομηνίαν 11 Μαρτίου πρὸς τὸν μητροπολίτην Πλαγινῶν κατὰ τῶν Μιχ. Σούτσου καὶ Ἄλ. Ὑψηλάντη, μνημονεύουσα τὴν ἀποστολὴν γραμμάτων δι' ἐξάρχων περὶ ὑποταγῆς καὶ ἀναθέματος, ἀποκηρύξεως τοῦ κινήματος καὶ εὐθυνῶν, «ἐπὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου» ὑπογραφείσα καὶ αὕτη,² γ) ὁμοία σχεδὸν μ' ἐλαφρὰς τινὰς μεταβολὰς πρὸς τὴν πρώτην ἐγκύκλιον, ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν μητροπολίτην Πλαγινῶν καὶ ὑπογεγραμμένη «*συνοδικῶς ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης*» ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Πολυκάρπου «*καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἀρχιερέων*».³

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων πατριαρχικῶν γραμμάτων τὸ δεύτερον φέρει ἡμερομηνίαν σαφῆ 11 Μαρτίου 1821 καὶ προφανῶς ἀναφέρεται εἰς τὸ πρῶτον. Ἄν εἶναι ἀκριβὴς ἡ ἡμερομηνία αὕτη, 11 Μαρτίου, κατ' ἀνάγκην τὸ πρῶτον ἔγγραφο, ἂν δὲν εἶναι παλαιότερον, εἶναι τοῦλάχιστον σύγχρονον. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ φυσικότερον. Ἐπομένως ὁ ἀφορισμὸς ἔγινε τὸ ἀργότερον τὴν 11^{ην} Μαρτίου καὶ συγχρόνως ἐκοινοποιήθη πρὸς τοὺς μητροπολίτας δι' ἰδιαιτέρων γραμμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν καὶ ἀνέκδοτα.⁴ Δὲν εἶναι λοιπὸν κατόπιν λόγος δυνατὸν νὰ φέρῃ ἡμερομηνίαν 23 Μαρτίου ὁ ἀφορισμὸς,⁵ οὔτε καὶ λόγος ὑπῆρχε ν' ἀναγνωσθῆ ἡ Ἐ' Κυριακὴ τῶν Νη-

¹ Ἰω. Φιλήμονος, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 309 - 315. Παπαδοπούλου - Ἀγγελόπουλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 235 - 241. Ν. Σπηλιάδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 49 - 56. Σπ. Τρικοῦπη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 231 - 236. Τάκη Χ. Κανδηλώρου, Γρηγόριος Ε', σελ. 214 - 219. Μανσι, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 151 - 156.

² Ἰ. Φιλήμονος, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 315 - 317. Παπαδοπούλου - Ἀγγελόπουλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 227 - 229.

³ Ἀὐτ., σελ. 230 - 234. Ἰ. Φιλήμονος, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 317 - 321.

⁴ Πρόκειται περὶ ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ πρωτεργάτας τῆς ἐξεγέρσεως, τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸν καὶ τὸν Τριπολιτζᾶς Δανιὴλ, συμπολίτας τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ Θεσσαλονίκης. Εἶναι ἀχρονολόγητοι καὶ ἀναφέρουν ὅτι ἔγιναν συνοδικὰ γράμματα πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προσετώτας πάσης τῆς ἐπικρατείας. Αἱ δύο αὐτὰ ἐπιστολαὶ ἀπεστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ τοῦ Ρήγα Παλαμῆδη, δὲν ἐφθασαν ὅμως εἰς τὸν προορισμὸν των ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ὁ μεταφορεὺς ἐπεβράδυνε τὴν ἀναχώρησίν του. Βλ. Ἀμβρ. Φρατζιῆ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 251, ὑποσ. Ἐκ τοῦ περιωφθέντος ἀρχείου τοῦ Ρ. Παλαμῆδη μέλλομεν προσχωρῶν νὰ ἐκδόσωμεν τὰς ἐπιστολάς. Ἡ τὸν ἀφορισμὸν περιέχουσα ἐγκύκλιος ἐξ ἄλλου περιεσώθη ἐν Κοζάνῃ ἀχρονολόγητος. Πλὴν αὕτη δὲν ἀναφέρεται καὶ ἐπιτολῇ τοῦ Γρηγορίου Ε' ἀπὸ 16 Μαρτίου 1821, ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Θεσσαλονίκης διὰ τὸ αὐτὸ θέμα. Περὶ αὐτοῦ ἔγραψε αὐτὸ ἰδιαιτέρως ὁ Θεσσαλονίκης πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκοπῆς Κοζάνης καὶ τοῦτο εἶναι νοητόν, διότι ἦτο μακρὰν τῶν Γνωριζομένων καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Κοζάνης Βενιαμίν, ἀπὸ 3 Ἀπριλίου 1821, πρὸς τὸν πατριάρχην, ὃν διαβεβαίωσι περὶ τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν ἐξουσίαν. Βλ. Μιχ. Ἀφ. Κάλινδέρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 75. Ἀντ. Κεραμοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., ὅπουθεν καὶ παραλαμβάνομεν.

⁵ Τὴν ἡμερομηνίαν 23 Μαρτίου παρέχει πρῶτος ὁ Ἰ. Φιλήμων, ἐνθ' ἄνωτ.,

λοξενοῦμενοι· καὶ ἀκόμη ὅτι ὑπάρχει τὸ προηγούμενον τῶν ἀνέσεων τῶν ἐν Τριπόλει φυλακῶν τῶν ὀμήρων. Περὶ τῆς τύχης τῶν κρατουμένων ἀρχιερέων ὀριστικῶς ἔκρινεν ἡ ἔκβασις τῶν πολεμικῶν γεγονότων· καὶ δὴ ἡ ἀγγελία περὶ τῆς ἐν Λέσβῳ πυρπολήσεως τοῦ τουρκικοῦ δικροῦ τὴν 27ην Μαΐου ὑπὸ τοῦ Παπανικολῆ προεκάλεσε τὴν μῆνιν τοῦ σουλτάνου, ὥστε εἰς ἀντεκδίκησιν διέταξε τὴν θανάτωσιν τῶν φυλακισμένων.¹ Καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις οἱ ἀρχιερεῖς ὠδηγήθησαν πρὸς τὸν θάνατον τὴν Παρασκευὴν, 3ην Ἰουνίου.² Τὴν αὐγὴν τῆς τραγικῆς ἡμέρας ἀκάτιον τουρκικὸν ἐξήρχετο ἀπὸ τὸν Κεράτιον, μεταφέρων τὰ θύματα μετὰ τοῦ δήμιου μὲ κατεῦθυσιν πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου. Ἦσαν οἱ Δέρκων Γρηγόριος, Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεος, Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ καὶ Τυρνόβου Ἰωαννίκιος. Πρῶτος ἀπηγγονίσθη ὁ Τυρνόβου εἰς Ἀρναούτκιον. Ὁ Ἀδριανουπόλεως ἀπηγγονίσθη εἰς Μέγα Ρεῦμα. Τρίτος κατὰ σειρὰν ὁ Θεσσαλονίκης ἐδέχθη τὴν ἀγχόνην εἰς Νεοχώριον καὶ τελευταῖος ὁ Δέρκων εἰς Θεραπεῖαν.³ Ἡ παράδοσις παρέδωσε λε-

¹ Ἀμβρο. Φραντζῆ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 256, ὅπου τὴν φυλάκισιν τῶν ἀρχιερέων παρατείνει μέχρις Ἰουνίου, τὸν δὲ θάνατον αὐτῶν ἀποδίδει εἰς «τὴν αὐξησιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς διάφορα μέρη καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Πελοπόννησον». Περὶ τῆς ναυμαχίας τῆς Ἐρесьοῦ καὶ τῆς μεγάλης αὐτῆς σημασίας βλ. προχειρότερον Διον. Α. Κοκκίνο υ, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, τόμ. Β', Ἀθήναι 1932, σελ. 385 κέξ.

² Ἐκ τῶν ἱστορικῶν ὁ Σπ. Τριχοῦρης, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 76, μᾶλλον ἐκ παραδρομῆς θέτει τὴν ἡμερομηνίαν τῆς θανάτωσεως τῶν ἀρχιερέων τὴν 4ην Μαΐου ἀντὶ 4ης Ἰουνίου, παρέσυρεν ὁμως καὶ ἄλλους εἰς τοῦτο, π.χ. τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Χρ. Παπαδόπουλον, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 497. Τοῦ αὐτοῦ Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ 1900ῃ ἐπετελεῖ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 16, ἀναφέρειται ὅτι τὴν 4ην Μαΐου ἀπεκεφαλίσθησαν οἱ Δέρκων, Ἀδριανουπόλεως καὶ Τυρνόβου, παραλειπομένου τοῦ Θεσσαλονίκης ἐξ ἀνεπιστασίας. Ὑπὸ τῶν λοιπῶν κατὰ τὸ πλεῖστον παραδίδεται σαφῶς ἡ ἡμερομηνία 3 ἢ 4 Ἰουνίου. Ἰω. Φιλήμονος, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Δ', Ἀθήναι 1861, σελ. 30. Ν. Σπηλιᾶδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 198. Μ. Οἰκονόμου, Ἱστορικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας ἡ ὁ Ἰερός τῶν Ἑλλήνων ἀγών, ἐν Ἀθήναις 1873, σελ. 101 κλπ. Ὡς πρὸς τὴν ἡμερομηνίαν περισσότερο ἀσαφῆς εἶναι τὸ χρονικὸν Κνέζη. Βλ. Μαρτίετας Μινώτου, Ἄγνωστο ἡμερολόγιον τῶν παραμονῶν τῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1821, «Ἑλληνικά», τόμ. Γ' (1930), σελ. 483.

³ Κ. Παπαρογόπουλον, Ὁ μέγας Δέρκων, «Ἐστία», τόμ. Α' (1876), σελ. 56. Στ. Ν. Θωμοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 98. Τὸ χρονικὸν Κνέζη (Μ. Μινώτου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 483), ἔχει ὡς ἐξῆς: Ἰουνίου 5 Παρασκευὴ βράδυ ἐκρέμασαν τοὺς τρεῖς ἀρχιερεῖς, Τυρνόβου κῆρ (ἐλλείπει τὸ ὄνομά του), Ἀδριανουπόλεως κῆρ Δωρόθεος ἐδῶ σὲν Ἀρναούτκιον, τὸν κῆρ Γρηγόριον ἀγίον Δέρκων σὲν Θεραπεῖαν καὶ Κλωντίερον Ζαφειράκη σὲν Νιχώρι. Καὶ ἔτι τρεῖς ἀρχιερεῖς, τὸν Θεσσαλονίκης σὲν Παλικ-Παζάρι (=Ψαροπάζαρο), Μυριοφύτον καὶ Γάνου καὶ Χώρας καὶ τὸν Μεσομβρίας. Ἐπι ἐκρέμασαν τὸν ἀρχιδιάκονα τοῦ κῆρ Γρηγορίου καὶ ἑνα διάκονον ἀποκρῶν.

πομερείας τινάς ἀπὸ τὸ μαρτυρικὸν τέλος τῶν αἰιδίμων ἐκείνων ἀνδρῶν, ὅτι π.χ. κατὰ τὸν πλοῦν παρηγόρουν οὔτοι ἀλλήλους μετὰ βίας συγκρατοῦντες τοὺς λυγμοὺς ἢ ὀλοφυρόμενοι, ὅτι ἔψαλλον τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων, ὅτι εὐθαρσῶς ὠμίλησαν πρὸς τὸν δῆμιον κ.τ.λ.¹ Ἄν καὶ πάντα ταῦτα φυσικὸν εἶναι νὰ συνέβησαν καὶ ὡς θρύλλοι νὰ συνεχίσουν τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς ἐπιγιγνομένους, ὅμως πιθανώτερον φαίνεται ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι προϊόντα τῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ μᾶλλον ἢ πραγματικὰ γεγονότα. Διότι εἰς τὰς τραγικὰς ἐκείνας στιγμὰς οὐδεὶς ἦτο αὐτόπτης, αἱ δὲ κατόπιν κυκλοφορηθεῖσαι φῆμαι ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ποικίλαι, ἐκ τῆς ἡρωϊκῆς θυσίας δ' ἔκκινουσαι, εἰς τὸν ἐντονώτερον ἀφηρωτισμὸν τῶν θυμάτων ἀπέβλεπον λανθανόντως.

¹ Ἐργαφὴ ὅτι ἐδημεύθη ἡ περιουσία τοῦ Θεσσαλονίκης, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων, μετὰ τὸν ἀπαγχονισμόν.² Καὶ τοῦτο εἶναι ἐπόμενον. Ὡς πρὸς τὴν γενέτειραν τοῦ Ἰωσήφ Δημητσάναν, πλὴν τοῦ ὅτι ἐστερήθη αὕτη ἐπιφανοῦς τέκνου της, μετὰ τὸν τοιοῦτον θάνατον αὐτοῦ ἐστερήθη καὶ ἡ Σχολὴ τῆς Δημητσάνης ποσὸν δύο χιλιάδων γροσίων, καταθεθεῖσάντων ἐντόκως εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Ἄν τὸ ποσὸν τοῦτο εἶχε προσφέρει εἰς τὴν Σχολὴν τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος ὁ Ἰωσήφ ἐξ ἰδίων ἀσφαλῶς δὲν γνωρίζομεν. Τὴν πληροφορίαν λαμβάνομεν ἐξ ἰδιοχείρου πολιτικῆς διαθήκης τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Σχολῆς Χατζῆ Ἀγαπίου Λεονάρδου, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, καταχωρισθεῖσης ἄνευ χρονολογίας εἰς τὸν κώδικα τῆς Σχολῆς (φ. 10β - 11α). Ἡ σχετικὴ περικοπὴ ἐν ἀρχῇ τῆς διαθήκης, ἀσφαλῶς μετὰ τὸ ἔτος 1813 γεγραμμένης, ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐτι σημειῶ, ὅτι ὁ παναγιώτατος κύριος Γρηγόριος, ὁ συμπολίτης μας, μοι ἔγραψεν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅτι ἐπ' ὀνόματι τοῦ σχολείου μας εἶναι πρὸς μὲν τὸν ἅγιον Προύσης εἰς τὴν ἐπαρχίαν

¹ Τὰς εἰδήσεις ἀναγράφουν οἱ περισσότεροὶ τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν καὶ οἱ μεταγενεστέρως ἐπὶ τοῦ θέματος ἀσχοληθέντες, ὅφ' ὧν ἐξαιρεται ἰδίᾳ ἡ γενναιοφυχία καὶ περιφρόνησις τοῦ θανάτου ὑπὸ τοῦ Δέρκων Γρηγορίου, ψάλλοντος τὰ νεκρώσιμα τροπάρια. Βλ. π.χ. Ἰω. Φιλίππου, «Ἐνθ' ἄνω», σελ. 30. Στ. Θωμ. ο. π. ο. λ. ο. β., «Ἐνθ' ἄνω», σελ. 98 - 100.

² Τ. Χ. Κ (α ν δ η λ ω ρ ο ς), «Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη», τόμ. Γ' (1929), σελ. 940β, ἐν λ. Ἰωσήφ. Ἐνταῦθα δραττόμεθα τῆς εὐκαιρίας νὰ παρατηρήσωμεν τὴν εὐκολίαν καὶ προχειρότητα, μετὰ τὴν ὁποίαν συντάσσονται λήμματα παντὸς εἴδους εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά ἢ ἀντιγράφονται τὰ ἀρθρίδια ἀπὸ τὰ παλαιότερα ἢ τὰ ξένα. Ἐν προκειμένῳ ἐν Μ.Ε.Ε., τόμ. 1Γ' (1930), σελ. 406γ - 407α ἐν λ. Ἰωσήφ Θεσσαλονίκης ὑπὸ Γ. Δ. Κ (ο ρ ο μ η λ ᾱ) ἀναγράφεται ὅτι ὁ Ἰωσήφ διέτελες μητροπολίτης Θεσσαλονίκης 1770 - 1821 ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅτι 1770-1821 εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς του πατριάρχου Γρηγορίου Ε', ὅτι ἀπηγγονίσθη τὴν 4ην Ἰουλίου, ἀφοῦ ἐβασανίσθη εἰς τὴν φυλακὴν. Τὸ σχετικὸν ἀρθρίδιον εἰς τὸ λεγόμενον Νεώτερον «Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν» τῶν Ἡλίου», τόμ. Θ', σελ. 1142α, περιέχει τὰ αὐτὰ σφάλματα, ἀνωγνύτως γεγραμμένον.

του γρόσια τρεῖς ἡμῖσι χιλιάδες, ἤτοι ἐπὶ πονγγεῖα, πρὸς δὲ τὸν ἅγιον Θεσσαλονίκης κύριον Ἰωσήφ δύο χιλιάδες, ἤτοι πονγγεῖα τέσσαρα, ἵνα πέμπωσιν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Δημητσάνης τὸ κατ' ἔτος διάφορον, κατὰ τὴν ἀρχιερατικὴν συνήθειαν ἀνὰ πενήκοντα γρόσια τὸ πονγγεῖον, διὰ τὰ ὁποῖα πρέπει οἱ ἐπίτροποι μετὰ τοῦ διδασκάλου νὰ γράφωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ τζελεπῆ Νικήτῃ Κουντούρη καὶ τῷ κῆρ Νικολάφ Διγενίδῃ, νὰ φροντίσωσιν καὶ αὐτοὶ ὡς ἐπίτροποι, ἵνα συνάζωσιν τὰ χρήματα ἐκεῖσε ἐνκόλωτερον...».¹

Τὰ χρήματα ταῦτα, περὶ τῶν ὁποίων τόσον ἀορίστως γίνεται λόγος ἀνωτέρω, ἀπετέλουν τὸ κεφάλαιον τῆς Σχολῆς Δημητσάνης, ἡ συντήρησις τῆς ὁποίας ἐγένετο ἐκ τοῦ ἐτησίου διαφόρου. Προηγουμένως ὑπάρχει κατάλογος εἰσφορῶν, πρόσφατος περὶ τὸ 1813 καὶ παλαιότερος. Τὸ σύνολον τοῦ παλαιότερου καταλόγου ἀνήρχετο εἰς γρόσια 5.500, ἐξ ὧν εἶχον κατατεθῆ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δημητσάνης γρόσια 3.500 καὶ ἕτερα 1.000 εἰς τὸ κοινὸν τῆς πόλεως δι' ὁμολογιῶν. Τὸ σύνολον τοῦ νεωτέρου καταλόγου ἀνήρχετο εἰς γρόσια 4.500, ἐξ ὧν τὰ 3.500 παρὰ τῷ μητροπολίτῃ Προύσης. Ἐπομένως τὸ ποσὸν τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Θεσσαλονίκης κατατεθειμένων 2.000 γροσίων πρέπει νὰ συνεπλήρωσε διὰ χιλίων γροσίων ὁ Γρηγόριος Ε' ἢ ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ καὶ πάντως εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ τελευταίου ὁ Γρηγόριος συνέστησε νὰ κατατεθοῦν τὰ χρήματα ὡς ἀσφαλῆ, ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν βεβαίως τοῦ μητροπολίτου.

Κενωθείσης τῆς ἕδρας τῆς Θεσσαλονίκης τὸν Ἰούλιον 1821, μετετέθη ἐκεῖ ὁ Αἴνιο Ματθαῖος, ὁ ὁποῖος ὁμως τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1824 μετετέθη εἰς τὴν μητροπόλιν Κυζίκου, Θεσσαλονίκης δ' ἐγένετο ὁ Λήμνου Μακάριος.² Ἄξιον νὰ σημειωθῆ ἐν κατακλείδι εἶναι ὅτι, διαρκούσης τῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ ἱερεῖς Θεσσαλονίκης εἶχον ὀργανωθῆ εἰς συντεχνίαν, καλουμένην Σύνταγμα.³

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Η

Εἶχε προχωρήσει ἡ ἐκτύπωσις τοῦ παρόντος μελετήματος, ὅταν ἐκ τῶν

¹ Τὸ χειρόγραφον φέρει ἀριθμὸν ταξινομήσεως 142. Βλ. Τάσοῦ Ἀθ. Γ. ο. ι. τ. σ. ο. π. Ὑ. λ. ο. υ., Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς Δημητσάνης, ἐν Ἀθήναις 1954, σελ. 82 - 83. Ὁ μνημονευόμενος εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα τζελεπῆς Νικήτας Κουντούρης, Δημητσανίτης, μεγαλέμπορος ὑαλικῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἦτο οἰκίος τοῦ Γρηγορίου Ε' καὶ ἀπέλεσεν ἐκ τοῦ λόγου τούτου πιθανότατα τὴν ἰδίαν ἡμέραν τοῦ ἀπαχονισμοῦ τοῦ πατριάρχου δύο υἱούς, Σταυράκιον καὶ Θεόδωρον, θύματα καὶ ταῦτα τῆς τουρκικῆς θηριωδίας τῶν μικρῶν ἐκείνων ἡμερῶν. Βλ. Μ. Ο. ἱ. κ. ο. γ. ὁ. μ. ο. υ., ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 101. Ἀ. μ. β. ρ. Φ. ρ. α. ν. τ. ζ. ἦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 256 κλπ.

² Β. Α. Μ. υ. σ. τ. α. κ. ἰ. ὁ. ο. υ., Θρακικά. «Θρακικά», τόμ. Β' (1929), σελ. 308-309.

³ Χ. ρ. Γ. Γ. ο. υ. γ. ο. ὕ. σ. η., Ἱστορία τοῦ Συντάγματος τῶν ἱερέων Θεσσαλονίκης 1825 - 1898, «Γρηγόριος Παλαμᾶς», τόμ. Γ' (1926), σελ. 278.

προσφάτως κυκλοφορηθέντων Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κανέλου Δεληγιάννη, γνωστῶν βεβαίως, ἀλλ' ἀνεκδότων τέως, ἤλθον εἰς φῶς σπουδαία εἰδησιακὰ περὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ ἐπωνύμου τοῦ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, παραδιδιομένη ὑπ' ἀνδρὸς δυναμένου νὰ γνωρίζῃ καλῶς, τοῦλάχιστον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, τὰ πράγματα καὶ μὴ ἔχοντος λόγους νὰ τὰ μεταβάλῃ. Γράφει λοιπὸν ὁ Κανέλος σχετικῶς τὰ ἑξῆς. Κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν ἐποχὴν ἤλθον εἰς Δημητσάνην οἱ ἐν Ὑδρᾷ ἐμπορευόμενοι ἀδελφοὶ Σπυριδίων καὶ Νικόλαος Σπηλιωτόπουλοι, ἑταῖροι γνωστοί, διὰ νὰ ιδρῦσουν τοὺς πυριτιδομύλους. Εἰς τοῦτο τοὺς ἐβοήθησεν ὁ προκριωτέρος καὶ δυνατώτερος τῆς πόλεως εἰς πλοῦτον καὶ ἐπιρροὴν «Ἄθανάσιος Ἀντωνόπουλος, ἀδελφὸς τοῦ Ἰωσήφ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, ὅστις ἐφρονεῖτο ἀπὸ τὸν σουλτάνον εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου Γρηγορίου, τοῦ Δέρονος, Ἐφέσου καὶ ἄλλων ἀρχιερέων, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τῶν Δεληγιανναίων καὶ ἑταῖρος...»¹

Ἦτο λοιπὸν Ἄ ν τ ω ν ο υ λ ο ς ὁ Ἰωσήφ, ἐκ τῆς μεγάλης καὶ σήμερινουμένης οἰκογενείας τῆς Δημητσάνης, ἣτις μετεπαναστατικῶς δὲν διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν τὴν παλαιὰν αἴγλην. Ταύτης τὸ ἀρχοντικὸν σφύζεται ἀκόμη καὶ σήμερον σχεδὸν ἀκέραιον, ἐν μέρει δὲ ἠρειπωμένον ὅμοιον κτήριον παρὰ πλευρὸν, εἰς ἄλλον κλάδον ἀνήκον, Ἀντωνοπουλαϊκὸν καλεῖται ἐπίσης ἐν Δημητσάνῃ. Ἰσως πρόκειται περὶ διδύμων κτηρίων τῆς διακλαδιθεῖσης μεγάλης οἰκογενείας, ἐπιβλητικῶν καὶ ὡραίων. Ἐλλείψει ἐπαρκῶν ἐσόν ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Δράμας ἐδέχθημεν ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας ὅτι ὁ Ἰωσήφ διεδέχθη τὸν ἀποσπυρθέντα κατὰ τὸ ἔτος 1780 εἰς Ἅγιον Ὄρος μητροπολίτην Δράμας Γεράσιμον. Ὁ μακαρίτης πρ. Παραμυθίας Ἀθηναγόρας ἀναφέρει ὅτι τὸ ἔτος 1797 ὁ Γρηγόριος Ε' ἐκάλεσεν εἰς τὴν πρωτοσυγκελλίαν τοῦ Πατριαρχείου τὸν ἀρχιδιάκονον τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Ἰωσήφ καὶ τοῦτον ταυτίζει πρὸς τὸν τὸ αὐτὸ ἔτος ἐκλεγέντα μητροπολίτην Δράμας ὁμώνυμον.² Καὶ ναὶ μὲν ἀναφέρεται εἰς τι χρονικὸν μονῆς τῆς Ἄνδρου ὅτι τῇ 20 Αὐγούστου 1797, ἀποθανόντος τῆς Δράμας, ἐξελέγη διάδοχός του ὁ Ἰωσήφ,³ ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὅτι πρὸ τοῦ Ἰωσήφ ἐγένετο μητροπολίτης ἄγνωστος, διάδοχος τοῦ Γερασίμου, πρᾶγμα μὴ ἔξακριβούμενον, ἢ ὅτι τὸ ἐν τῷ σημειώματι ἀναγραφόμενον ἔτος εἶναι 1787.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΙΣΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Κ. Δεληγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1957, σελ. 113.
² Μητροπολίτου Ἀθηναγόρου, Ὁ θεσμός τῶν συγκέλλων ἐν τῷ οἰκουμενικῷ πατριαρχεῖφ, «Ἐπιτηρις Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν», τόμ. Θ' (1932), σελ. 273.
³ Δ. Π. Πασχάλη, Χρονικά καὶ ἱστορικά σημειώματα ἐκ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ χειρογράφων κωδικῶν καὶ τῶν παραφύλλων παλαιῶν ἐντύπων, βιβλίων, «Ἀνδρῶν Ἡμερολόγιον», τ. Ε' (1930), σελ. 49.